

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра менеджменту освіти та педагогіки вищої школи

Пономаренко Дмитро Олександрович

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки

Галузь знань: 01. Освіта/педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник

_____ С.С. Денєжніков,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри
менеджменту освіти
та педагогіки вищої школи
«__» _____ 2020 року

Виконавець

_____ Д.О. Пономаренко
«__» _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСТВА.....	8
1.1. Проблеми ціннісних орієнтацій студентства у сучасному науковому дискурсі.....	8
1.2. Структура, функції та особливості формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді.....	20
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	31
2.1. Потреби та інтереси як внутрішні фактори формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.....	31
2.2. Ціннісні орієнтації сучасного студентства в умовах динамічного розвитку суспільства.....	43
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-політичні, економічні реформи, що проводяться в українському суспільстві в першій чверті ХХІ століття, орієнтовані на демократичні перетворення у всіх сферах діяльності суспільства.

З педагогічної точки зору період інтенсивних соціальних змін характеризується двома тенденціями. Перша проявляється в розвитку нових соціальних сил, що викликають активність особистості в різних життєвих сферах, прагнення до модернізації суспільства. Друга тенденція викликає негативні соціальні явища, такі як безробіття, зростання злочинності тощо.

Ці дві суперечливі тенденції зумовили виникнення ряду проблем, які повинна вирішувати сучасна педагогічна наука. З огляду на це ми і розглядаємо одну з них – формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, які сприяють їх самореалізації в житті і професійній діяльності.

В умовах ринкової економіки розвиток життєвих і професійних ціннісних орієнтацій визначається цінностями, спрямованими на особистісний розвиток, успіх, конкуренцію, професіоналізм, відповідальність за стан суспільства.

Зміни, що відбуваються в соціальній, економічній і духовній сферах суспільства, втрата раніше значущих цінностей і виникнення нових виділили в якості провідної тенденції розвитку освітньої ситуації – перехід до ціннісної парадигми. Цей перехід підготовлений сходженням педагогічної думки від однобічно-функціонального до цілісного подання про освіту як універсальну цінність. Орієнтація на дану тенденцію об'єктивно вимагає розвитку концептуальної системи поглядів, інтегруючих традиційні та інноваційні освітні процеси.

Центральною проблемою нашого дослідження є вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді. На нашу думку, це – вихідний орієнтир для

подальших концептуальних і проектувальних робіт, що реалізуються у формі педагогічних моделей формування необхідних цінностей.

Посилення інтересу дослідників до проблематики цінностей і ціннісних орієнтацій викликано наступним протиріччям: з одного боку, суспільні перетворення ведуть до девальвації традиційних соціальних цінностей, ціннісних установок, на які була орієнтована освітня сфера; з іншого, перетворення сприяють розвитку нової, ціннісної свідомості і поведінки, що викликає необхідність модернізації підходів в освіті.

В даний час у вивченні ціннісних орієнтацій переважають соціологічний і філософський підходи на рівні виявлення і констатації ієрархії ціннісних орієнтацій певної соціальної групи. Суспільству необхідно сьогодні не тільки вивчення ціннісних орієнтацій, а й їх формування. У педагогічній науці широко використовується категоріальний апарат аксіології, в тому числі поняття «цінності», «ціннісні орієнтації», проте в цій галузі наукового знання відсутній педагогічний аспект, пов'язаний з формуванням ціннісних орієнтацій особистості.

А тому виникла суперечність між актуальною потребою формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства та їх недостатньою розробленістю в педагогічній науці.

Робота тісно пов'язана з державною науково-дослідною темою, що розробляється кафедрою менеджменту освіти та педагогіки вищої школи «Теоретичні та методичні засади фахової підготовки менеджерів освіти і педагогів вищої школи» (Реєстраційний номер 0116U005862).

Мета дослідження: теоретичний аналіз проблем формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Мета дослідження обумовила визначення таких завдань:

- виявити проблеми ціннісних орієнтацій студентства у сучасному науковому дискурсі;

- виокремити структуру, функції та особливості формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді;
- схарактеризувати потреби та інтереси як внутрішні фактори формування ціннісних орієнтацій студентської молоді;
- розкрити ціннісні орієнтири сучасного студентства в умовах динамічного розвитку суспільства.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації студентської молоді.

Предмет дослідження – проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Методологічна основа дослідження. Проблема, яка розробляється в дослідженні є міждисциплінарною, що вимагає інтегративного підходу: методології науки, філософії, логіки, культурології, філософської та педагогічної антропології, педагогіки і психології, менеджменту. Поряд з системним, антропологічним, культурологічним підходом дослідження спирається на синергетичну методологію, яка формує новий стиль наукового мислення, що характеризується еволюційністю, нелінійністю, холістичністю. Людина як найвища цінність в синергетичній парадигмі виступає в якості відкритої системи, де детерміновані і стохастичні процеси взаємодіють між собою.

Методологічним стрижнем роботи є також два основних підходи, які доповнюють один одного: інтегративний і аспектний. Розвиток інтеграції в процесі навчання пов'язано з необхідністю вивчення теоретико-методологічних положень з відбору змісту навчального матеріалу в інтегрованих програмах і їх адекватного втілення в освітньому процесі. Поняття «інтеграції» як об'єднання цілого, зажадало виявлення онтологічного еквівалента, сутність якого полягає у всебічному осмисленні місця і призначення ціннісних орієнтацій студентської молоді в навколишньому світі.

Теоретичну основу дослідження складають праці сучасних філософів і соціологів про цінності освіти і виховання. Визначальне значення в концептуальному плані мали дослідження, що аналізують в рамках загальної

педагогіки різні підходи до проблеми формування ціннісної свідомості і поведінки людини. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, в тому числі методи теоретичного, порівняльного, ретроспективного, конструктивно-генетичного аналізу, логічний метод, метод теоретичного доказу, праксіологічний метод, методи соціально-психологічного дослідження.

Наукова новизна дослідження. Виявлено соціально-економічні чинники формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді: характер і напрямки соціалізації молоді трансформують суспільну систему; зростає роль освітньо-виховного процесу в підготовці молоді до досягнення життєвих і професійних успіхів в нових умовах; посилюється соціальна небезпека деградації ціннісних орієнтацій молоді в ході трансформації суспільства; зростає необхідність корекції ціннісних орієнтацій у студентської молоді на засадах особистісно-орієнтованого і диференційованого підходів. Розроблено теоретичні основи життєвих і професійних ціннісних орієнтацій (зміст, компоненти, ознаки та типологія). У магістерській роботі визначена система і типи життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Практична значущість дослідження. Практична значущість магістерського дослідження полягає в тому, що сконструйована педагогічна модель формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів, що передбачає єдність двох типів соціалізації – через створення труднощів і через створення цінностей, в тому числі уявлень про заклад вищої освіти, який створює умови для формування індивіда, здатного до реагування на нові вимоги, що носить риси творчої особистості, спрямованої на трансформацію суспільства. Розроблено методiku діагностики життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді (організація, принципи, методи і техніка дослідження); програма формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів, що визначає їхню життєву і професійну

кар'єру; науково-практичні рекомендації щодо формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів.

Апробація результатів дослідження відбувалася через обговорення змісту магістерської роботи на засіданнях кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи, а також виступі на VI Міжнародній науково–практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 23-24 квітня 2020 р.); IV Міжнародній науково–практичній конференції «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 06-07 травня 2020 р.), II Міжнародній науково–практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (12-13 листопада 2020 р.) на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка та Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (17 листопада 2020 р.) на базі університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Публікації:

1. Пономаренко Д.О., Денежніков С.С. Проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. *«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Переяслав, 17 листопада 2020 р.). Переяслав, 2020. Вип. 65. С. 107-110.
2. Пономаренко Д.О., Денежніков С.С. Проблеми ціннісних орієнтацій студентства у сучасному науковому дискурсі. *Магістр: Збірник наукових праць молодих учених* / Гол. ред. проф. О.Г. Козлова. Суми: Вид-во ФОП Цьома С.П. 2020. С. 132-135.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, двох розділів (чотирьох підрозділів), висновків та списку використаної літератури (102 позиції).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ І ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСТВА

1.1. Проблеми ціннісних орієнтацій студентства у сучасному науковому дискурсі

Цінності людини, як життєві орієнтири, висловлюють погляди і переконання, узагальнені уявлення людей про цілі життя та засоби їх досягнення, про норми своєї поведінки, втілюють історичний досвід і сенс культури окремої особистості і всього людства. Це існуючі в свідомості кожної людини точки опори, з якими індивіди і соціальні групи співвідносять свої дії. Система цінностей людини є основою її ставлення до світу.

Формування нової системи цінностей в умовах ослаблення політичного і ідеологічного тиску супроводжується критичним осмисленням старих, властивих суспільству соціалістичного типу цінностей, аж до повного їх заперечення. Такий підхід часто призводить до заперечення досвіду попереднього покоління. Небажання жити в старій системі цінностей поєднується з розчаруванням в нових ідеалах, які виявилися для багатьох або недосяжними, або фальшивими. Звикання до свободи і приватної ініціативи супроводжується небажанням брати на себе відповідальність за наслідки власних господарських і фінансових рішень. Серед молоді переважають ті, хто зізнаються в неможливості самостійного визначення своєї долі. У старших вікових групах роль власного вибору стає домінуючою: людина готова бути господарем своєї долі [83, с. 155].

Якщо вибудовувати пріоритети, то до вищих цінностей відносяться духовні цінності, які приносять людині мир в серці: шанування батьків, любов, відсутність заздрості, образ, сімейні цінності. Безпека і матеріальний достаток відносяться до вітальних, найпростіших цінностей, значущим для збереження і продовження життя.

У сучасному суспільстві багато цінностей ситуаційно мінливі, тому орієнтиром в поведінці людини є моральні якості: вихованість, порядність, освіченість, терпимість, людяність. Ці цінності функціонують таким чином, що впливають на волю. У більшості випадків моральне завдання вирішується людиною в подоланні себе, обставин, щоденної рутини, тиску авторитету або будь-якого іншого зовнішнього примусу.

Імперативність моралі здійснюється за допомогою протиставлення того, що повинно бути, і того, що є в житті. Якою б професією не володіла людина, яким би висококласним фахівцем вона не була, її діяльність може бути соціально корисною тоді, коли вона ґрунтується на моральних цінностях. Тільки за умови дотримання прав інших людей людина відчуває внутрішнє задоволення від діяльності, від життя.

Ціннісні орієнтації людини, спрямовані на отримання матеріального багатства, вираженого в придбанні елітного житла, автомобіля, речей, техніки, можуть підвищити соціальний статус особистості, але вони не поліпшають соціальний настрій, так як мають мінливе значення. Набагато спокійніше почувається людина, яка знає ціну неминущим цінностям, які іменуються духовними: сім'я, кохання, дружба, здоров'я, самовдосконалення, творчість, знання, відповідальність, чуйність, милосердя, справедливість, мудрість. Це загальнолюдські цінності, що мають місце у всіх національних культурах. Вони відповідають найвищим потребам людини, без них людина не може відбутися як особистість [74, с. 403].

Разом з тим саме загальнолюдські цінності в даний час зазнають змін в їх сприйнятті особистістю, так як вважаються неактуальними і неефективними для досягнення життєвого успіху. Така думка поширена саме в молодіжному середовищі. Одночасно у молоді залишається внутрішня потреба в справедливості, емпатії і доброзичливості в якості зворотного зв'язку.

Спостерігається невідповідність у сприйнятті і передачі цінностей: по відношенню до себе більшість людей чекають етичної поведінки, але самі проявляти етичні якості не поспішають, вважаючи ці якості несучасними.

Порівнюючи особистісні цінності з соціальними, необхідно відзначити, що в даний час актуалізовані цінності, пов'язані з діяльністю держави: справедливість, законність, соціальна стабільність. Особливо важлива соціальна захищеність для молодих людей, які не мають досвіду професійної діяльності, що не володіють достатніми матеріальними засобами для придбання власного житла, не надто великим тимчасовим ресурсом для створення сім'ї і початку кар'єри.

В умовах нестабільності і трансформації сучасного суспільства питання морально-етичного виховання виходять на перший план у всіх сферах. Існує необхідність аналізу форм і методів морально-етичного виховання з метою визначення моральних орієнтирів – ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Студентська молодь є найактивнішою, цілеспрямованою групою. І ціннісні орієнтації студентської молоді будуть визначати в подальшому вектор розвитку суспільства [6, с. 140].

Поняття «цінність», «ціннісні орієнтації» є однією з найскладніших для розуміння і операціоналізації в педагогіці, в філософії та інших науках.

Вплив морально-етичного виховання на ціннісні орієнтації особистості відзначали багато дослідників, стверджуючи, що цінності – це засіб для осмислення, пізнання нового і проектування цілісного образу світу, засіб регуляції поведінки, базис для вибору в складних ситуаціях.

Категорія «цінності» може розглядатися з двох сторін: як елемент когнітивної структури особистості, як компонент мотиваційної сфери особистості. У педагогіці категорія «цінності» розглядається через призму діяльності та поведінки, через формування ціннісних відносин, аналіз перетворюючої діяльності.

Вертепова І.Ю. дає наступне визначення цінностей: «Цінності – це специфічно соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що виявляють їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства. Цінності – матеріальні або ідеальні предмети, що володіють значущістю для

даного соціального суб'єкта з позицій задоволення його потреб та інтересів» [15, с. 11].

Довженко С.В. визначає цінність як «щось всеохоплююче, визначальне значення і всього світу в цілому, і кожної особистості, і кожної події, і кожного вчинку» [27, с. 92].

Вивчивши визначення поняття «цінність», можна зробити висновок, що цінність – це щось, що має особливо важливе значення як для кожної людини окремо, так і для суспільства в цілому. Цінності – це ядро структури особистості, її спрямованість, вищий рівень регуляції соціальною поведінкою особистості.

У кожної людини своя система цінностей, яка задовольнить її потреби. Причому одна і та ж цінність може сприйматися різними людьми по-різному. На індивідуальних цінностях кожної людини ґрунтується ієрархія цінностей. Ціннісні орієнтації – основа свідомості і поведінки кожної особистості, яка створює напрямок особистісного розвитку. На основі індивідуальної ієрархії цінностей, виділяють наступні ціннісні орієнтації:

- цінності-цілі (вічні цінності): в першу чергу до них відносяться сама людина і життя. І. Кант зазначав, що «людина є абсолютною цінністю, так би мовити – самоцінністю. Все, що існує поза людиною, позбавляється будь-якого сенсу». По-друге, до вічних цінностей відноситься суспільство;
- духовні цінності: ідеї, теорії, образи, що мають соціальне, культурне значення; розгляд позиції людини в контексті добро-зло, істина-брехня, справедливість-несправедливість тощо. У духовних цінностях виражається громадська природа самої людини і умови її буття. До духовних цінностей відносяться любов, віра, добро, свобода, краса, сенс життя, сім'я. Іншими словами, духовні цінності – це моральні чи етичні цінності, які є своєрідним духовним капіталом людства, накопичений тисячоліттями. Саме до таких цінностей відносяться слова одного з найбільших філософів XX століття А. Уайтхеда: «Той Світ, який

збільшує тривалість існування, є Світом Цінності. Цінність за самою своєю природою позачасова і безсмертна. Її сутність не корениться ні в яких обставинах»;

- матеріальні (інструментальні цінності) або цінності-засоби. Це цінності в матеріальному вигляді. Вони можуть найпростішими, такими як їжа, одяг, предмети побуту, або більш високого рівня (гроші, знаряддя праці). Матеріальні цінності є засобом досягнення інших цінностей. Так, на думку багатьох, маючи гроші можна досягти благополуччя і визнання, маючи їжу та одяг, можна зберегти здоров'я, маючи гарну квартиру і машину, можна домогтися положення в суспільстві [41, с. 85].

На сьогоднішній день матеріальні цінності переважають в системі цінностей молодих людей.

Поряд з цінностями існують псевдоцінності і антицінності.

На думку Метельова Т. псевдоцінності пов'язані з духовними феноменами, властивими індивідуальній, груповій і суспільній свідомості. До них він зараховує помилки, забобони, ілюзії, міфи, області обману, ненадійну і неперифіковану інформацію, квазінаукове і релігійне, «чудодійне» зцілення, телекінез, телепатію, ясновидіння, демонічну одержимість, екзорцизм, астрологію, нумерологію, ворожіння, окультизм тощо [59, с. 27].

Антицінності – це не природні, а соціальні явища, пов'язані з міжособистісними відносинами, відносинами в соціумі. Антицінності – явища матеріальні, хоча і пов'язані з духовними відхиленнями окремих особистостей і спільнот, організацій людей. Всі вони антигуманні, антисоціальні, являють собою небезпеку для громадян, для суспільства, несуть загрозу деградації і навіть знищення людства. Їх джерелом є антилюдяність, яка в сумі негативними якостями або потребами людини дає велику різноманітність.

На думку В. Солодкова, антицінності можна розділити на наступні групи:

- соціальні антицінності: війна, геноцид, вбивство, насильство, ворожість, агресивність, жадібність, підозрілість;

- антицінності, що з'являються в результаті брехні і обману: маніпулювання, навіювання, дезінформація;
- антицінності в системі «людина – довкілля»: біоцид, екоцид, руйнування місця існування;
- антицінності, спрямовані на особистість: наркоманія, алкоголізм [76, с. 75].

Шкідливі звички, пов'язані так само з антицінностями: лінь, обжерливість, невміння або небажання дотримуватися елементарних етичних норм (поведінка в суспільстві, особиста гігієна), неорганізованість.

На формування моральних цінностей студентської молоді впливають негативні соціальні, економічні, політичні тенденції:

- деформація духовно-моральних цінностей, підвалини моралі, зняття обмежень для досягнення особистісного успіху;
- розмивання поняття відповідальної громадянської поведінки, втрата навичок громадської діяльності, самоврядування; загострення проблем молоді сім'ї;
- зниження показників здоров'я (фізичного, психічного) у молодого покоління;
- криміналізація молодіжного середовища;
- деструкція системи зайнятості, руйнування трудової мотивації молодих фахівців;
- недостатня включеність студентської молоді в систему управління на різних рівнях (регіональному, державному тощо) [65, с. 109].

У той же час, в рядах студентської молоді зміцнюються і позитивні тенденції:

- інтенсивний розвиток інноваційного капіталу молоді;
- зростання мобільності, практичності, самостійності, сприйнятливості до нових тенденцій;
- зростання особистої ініціативи в рядах молоді, як спосіб самореалізації і досягнення цілей;

- зростання престижності якісної освіти і професійних знань;
- перехід від формально-статусного ставлення до освіти до практичного використання отриманих знань;
- поворот до зміцнення свого здоров'я, інтерес до здорового способу життя;
- поворот до міжнародної молодіжної спільноти (наукової, професійної тощо), зростання інтеграційних процесів (економічних, політичних, гуманітарних).

Моральні цінності сучасної студентської молоді – є взаємопов'язана система цінностей, яка впливає один на одного.

Теліженко Л.В. відзначає, що для студентської молоді загальними можна назвати наступні цінності: самостійність, престижна робота, успіх, повага, освіта [80, с. 14].

Отже, в організації професійної освіти, де навчається студентська молодь, виховання щодо формування моральних цінностей не повинно перериватися, а навпаки, має посилюватися. Так як період студентства основа формування цінності праці, цінності професії, професійної відповідальності, сімейних цінностей.

З усього вищевикладеного можна зробити висновок, що система цінностей людини має безпосередній вплив на її життєдіяльність. Система ціннісних орієнтацій визначає спрямованість особистості, становить основу взаємини між людьми і соціумом в цілому. Але лише гуманістичні цінності здатні допомогти розвитку повноцінного, здорового суспільства. І прищеплювати моральні цінності необхідно студентській молоді, що є фундаментом соціуму [91, с. 12].

Сьогодні все більше зростає увага до дослідження цінностей як узагальнених орієнтирів поведінки індивідів, соціальних спільнот, між територіальними общинами або великими товариствами; при цьому у фокусі дослідників виявляються окремі цінності та їх вплив на ті чи інші аспекти поведінки людей.

В умовах кризового стану українського суспільства чітко проявляються тенденції до зміни системи цінностей, пошуку і формуванню якісно інших суб'єктів соціальної зв'язку, істотної зміни суті і характеру системи діяльності і відносин. Перспектива виведення країни з кризи пов'язується з модернізацією базових цінностей населення і формуванням нових соціальних трансформацій, що відбуваються в українському суспільстві. Саме система цінностей і визначає вектор розвитку суспільства. В контексті когерентної реальності суспільства ціннісні орієнтації є тим базисом, на підставі якого будуються поведінкові установки населення [96, с. 150].

Модернізація представляє собою прийняття цінностей, інститутів і культурних моделей «сучасності». Дослідження цінностей в світлі теорії процесів модернізації, що відбуваються в сучасній Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, є виключно актуальним завданням.

У модернізації українського суспільства особлива роль належить молоді. Вихід на арену історії нових поколінь українців, краще адаптованих до пострадянських умов ринкових відносин і демократії, може сприяти якісному зрушенню в реальному становленні практично діючих соціальних інститутів. Сучасне покоління молоді в якості основи ціннісної системи має домінанти, частково збігаються з ціннісними пріоритетами основного масиву суспільства (сім'я, особистісне спілкування), але зміст цих цінностей трансформується і є відображенням різних актуальних проблем молодого віку. У ціннісній свідомості молоді виникають нові пріоритети, зумовлені сучасними соціокультурними процесам [9, с. 16].

Результати проведених досліджень дозволяють скласти соціальний портрет молоді нового несформованого українського суспільства. Аналіз устремлінь сучасної молоді показав, що для більшості молодого покоління безумовними залишаються цінності сім'ї і роботи в тій чи іншій варіації: коли робота бажана і цікава або коли вона дає можливість досягти матеріального благополуччя. Сучасна молодь планує багато чого досягти в житті, при цьому вона розраховує на свої сили, вважає, що матеріальне становище людини

залежить, перш за все, від неї самої. Сучасна молодь не тільки говорить про бажання досягти різних успіхів, але і вважає, що їй під силу це зробити.

Дослідження ціннісних орієнтацій студентства має велике значення, оскільки саме студентська молодь – найбільш динамічний і соціально перспективний прошарок суспільства, його стратегічний ресурс. Отримання інформації про ціннісні орієнтації студентів дозволить оцінити і спрогнозувати перспективи розвитку суспільства в цілому.

І. Хижняк виділяє 14 базових цінностей, або ціннісних категорій: життя людини; свобода; моральність; спілкування; родина; робота; благополуччя; ініціативність; традиційність; незалежність; самопожертва; авторитетність; законність і свобода [89, с. 107].

До сучасних цінностей, по цій типології, відносяться: життя, свобода, ініціативність, незалежність, законність; самопожертва і слідування традиціям є традиційними цінностями.

Соціокультурні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, знаходять своє відображення в ціннісних орієнтаціях молоді, шкала яких піддається корекції через накопичення соціально-економічних проблем. Саме молодь чутливо реагує на зміни соціальної ситуації, відчуває настрої в суспільстві, і відображає не тільки процеси, що відбуваються в сьогоденні, що мають очевидні передумови в минулому, а й ключові напрямки майбутнього розвитку. Нестабільність соціального середовища знаходить відображення і в трансформації життєвих цінностей студентської молоді [31, с. 130].

Необхідно відзначити, що апологети нового постіндустріального цифрового світу, що базується з їх точки зору на виключно ринковій економіці (соціалістичний досвід у розвитку людства, так званий «проект СРСР», ними не розглядається або цінність його свідомо девальвується), припускають, що цінності «старого» світу в достатній мірі застаріли, і їх необхідно замінити новими. Цінності, які людству належить виробляти для нових цивілізаційних умов – віртуального життя в кіберпросторі, можливо, в чомусь будуть схожі з

законами робототехніки, сформульованими письменником-фантастом Айзеком Азімовим ще в 60-і рр. XX століття. Крім того, імовірно якась частина «вічних цінностей» увійде в цей перелік, поки, щоправда, невідомо, яка саме.

Тренди соціального розвитку передових індустріально розвинених країн Європи і США пов'язані з обнуленням статевої ідентичності особистості, трансформацією сім'ї в бік одностатевих, непродуктивних з точки зору відтворення людського роду, шлюбів, фактичного розпаду традиційної структури сім'ї, в тому числі розширеної, що включає кілька поколінь родичів. Сім'я, яка була організаційною основою соціальної структури будь-якого суспільства, замінюється соціальною мережею [3, с. 16].

З кожним роком, місяцем, днем все більше і більше людей переходить в мережу, і починають проживати своє життя через інформаційний профіль: висловлюючи емоції, отримуючи знання тощо. Мережевий простір практично замінює реальність в емоційному плані. В умовах технологічної сингулярності, тобто прискорення і ускладнення технічного прогресу до рівня, недоступного для людського розуміння, відбудеться інтеграція людського мозку і машинного інтелекту, інтернет буде замінений на нейронет (нейроінтерфейс). Навіть прогнози подібного роду здатні вплинути на психіку людей, проявляючись, в тому числі, в підвищенні рівня тривоги і міжособистісної агресії, як реакції на загрозу [11, с. 56].

Деякі дослідники в зв'язку з цим звертають увагу на тенденції соціального інфантилізму в молодіжному середовищі. Однак, на думку авторів, поряд з цим виявляються й інші тенденції, зокрема у студентства, представники якого в самий найближчий час стануть інтелектуальною, науковою, політичною та промисловою елітою країни. Цим і обумовлений дослідницький інтерес авторів до даної проблематики.

В сучасних умовах, коли вища школа переживає серйозні труднощі в адаптації до нових умов соціально-економічного розвитку країни, насущною вимогою стає аналіз і узагальнення широкого спектру проблем студентської молоді. Так, одних з найважливіших регуляторів навчальної діяльності –

цінність вищої освіти, її положення в системі ціннісних орієнтацій особистості, а також її спряженість з професійно значущими або інтелектуально-пізнавальними мотивами [77, с. 30].

Аналіз результатів проведених досліджень дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день населення України віддає перевагу приватній формі власності, і соціальна мобільність буде йти в напрямку від державних і колективних підприємств до приватних. Незважаючи на економічно несприятливі умови розвитку, цей сектор в силу своєї більшої гнучкості, орієнтації на потреби населення і суспільства відвойовує економічний простір у державного сектора. До найбільш дохідних сфер економіки можна віднести видобувну промисловість, транспорт, будівництво, фінанси, кредит, армію і правоохоронні органи. Саме на ці сфери застосування праці орієнтована більшість населення, що і виступає наслідком адаптаційних стратегій населення до ринкових умов. Цінність роботи полягає не тільки в можливості забезпечити кошти для існування, а й отримати широкі можливості самореалізації, а також розширити комунікаційне поле. Більшість працюючих в цілому задоволені справжньою роботою [102, с. 11].

Головними чинниками, що визначають високу ступінь задоволеності роботою, є можливість приймати самостійні рішення і високий професійний статус. Причому ці два фактори тісно корелюють. Саме високий професійний статус визначає велику ступінь свободи прийняття виробничих рішень, тим самим визначає ринковий тип поведінки працівника.

Ситуація на ринку праці в даний момент об'єктивно вимагає від працівників вищої кваліфікації, зростання компетентності, глибокої теоретичної підготовки, навичок управління колективом, готовності до ділової співпраці. Тим часом стабільне неблагополуччя в сфері кадрової політики призводить до того, що протекціонізм, некомпетентний підхід до роботи з людьми нерідко беруть гору над професіоналізмом. Це проявляється в зниженні рівня знань в середній та вищій школах, нестачі висококваліфікованих і високоосвічених фахівців в системі освіти, в

помітному падінні престижу знань порівняно з утилітарними цінностями, в поглибленні розриву між освітою і практичною діяльністю. Незатребуваність професійних знань фахівців на виробництві бумерангом повертається до навчальних закладів [1, с. 8-9].

Серед низки проблем слід наголосити на важливості професійної адаптації студентів Сумського регіону. Справа в тому, що саме в період навчання закладається фундамент майбутнього професіоналізму, здійснюється прилучення до професії. Вибір професії вже відбувся, але це не знижує значення подальшої профорієнтації майбутнього фахівця: глибшого розуміння мотивів вибору, прагнення міцно оволодіти професійними знаннями і навичками роботи за фахом, усвідомлення своїх здібностей до оволодіння даною професією [21, с. 6].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається трансформація всіх сфер суспільного життя. У свою чергу, зростання темпів перетворень в суспільстві диктують нові вимоги до підготовки фахівців, що передбачає в першу чергу модернізацію української освіти і орієнтацію освітньої системи на нову якість. У зв'язку з цим зростає значимість професійного самовизначення на різних ступенях навчання, яка виступає основою формування трудових цінностей.

На сьогоднішній день має місце суперечлива ситуація – об'єктивні кадрові потреби суспільства не відповідають сформованим суб'єктивним професійним спрямуванням молоді. При цьому саме освіта є відповідно до Закону України «Про вищу освіту» одним з чинників економічного і соціального прогресу суспільства і має бути спрямована на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації. В даний час сотні тисяч молодих людей здобувають професії, які не затребувані на ринку праці. На сьогоднішній день в Україні мало вивчаються потреби в кадрах і не здійснюється спроб серйозно спрогнозувати такі потреби економіки хоча б на найближче майбутнє. У підсумку в службах зайнятості виникає проблема працевлаштування випускників.

1.2. Структура, функції та особливості формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді

Ціннісні орієнтації – оцінне ставлення особистості (групи) до сукупності матеріальних і духовних благ, які розглядаються як предмети (або їх властивості), цілі та засоби для задоволення потреб особистості (групи). Вони знаходять своє вираження в ідеалах, особистісному сенсі життя і проявляються в соціальній поведінці особистості (групи). Орієнтації відображають ставлення суб'єкта до умов свого буття як результат свідомого, оціночного вибору життєво значущих предметів і об'єктів. Сукупність матеріальних і духовних благ є основою існування певних систем цінностей.

У соціології ціннісні орієнтації вивчаються як регулятори соціальної поведінки соціальних суб'єктів. Вони виникають при зіткненні потреби залучення в цілісну соціальну систему і наявності загальних соціальних умов життєдіяльності людини: політичних, економічних, культурних особливостей способу життя соціального суб'єкта. Висловлюються ціннісні орієнтації в цілісності поведінки в різних сферах діяльності. Виявляються вони в ідеали, цілі, інтереси та інші прояви соціального суб'єкта [81, с. 10].

Ціннісні орієнтації займають вищий рівень в структурній ієрархії диспозиційних утворень, в результаті чого вони досить самостійні і відносно стійкі. Структурна ієрархія диспозиційних утворень виглядає наступним чином (від нижчого рівня до вищого): фіксовані установки (set) – соціальні фіксовані установки (attitud) – спрямованість інтересів особистості – ціннісні орієнтації.

Ціннісні орієнтації не існують самі по собі. Вони організовані в систему. При цьому важливо, які саме ціннісні орієнтації виявляються домінуючими, центральними, системоутворюючими. Система ціннісних орієнтацій являє собою сукупність ціннісних орієнтацій, упорядкованих за ступенем їх важливості. Система ціннісних орієнтацій особистості включає відносно стійкі, в повному обсязі усвідомлювані відносини людини до різних елементів суспільної структури і самим цінностям. Досить часто суб'єктивно забарвлені

оцінки не збігаються безпосередньо з суспільно значущими характеристиками відповідних цінностей. Системи ціннісних орієнтацій є важливим елементом ціннісних відносин у суспільстві [47, с. 16].

Ціннісні орієнтації, як і цінності, тісно пов'язані з нормами поведінки, утворюючи тим самим, ціннісно-нормативну систему – сукупність і взаємообумовленість ціннісних орієнтацій і норм, що стосуються всіх проявів суспільного життя, характерних для культури даного суспільства.

Кожне суспільство на конкретному етапі свого історичного розвитку характеризується специфічним набором та ієрархією цінностей, ціннісних орієнтацій, система яких виступає в якості найбільш високого рівня соціальної регуляції. У ній зафіксовані ті критерії соціально визнаного (даним суспільством або конкретною соціальною групою), на основі яких утворюються інші – спеціалізовані системи нормативного контролю. Такі системи можуть утворюватися в рамках соціальних інститутів, конкретних соціальних груп (наприклад, неформальних субкультурних груп молоді), цілеспрямовано регулюють дії їх учасників [18, с. 39].

Ціннісні системи формуються і трансформуються в історичному розвитку суспільства і тісно пов'язані зі змінами в різних сферах людського життя.

У соціальній педагогіці вивчається розподіл ціннісних орієнтацій в різних соціальних групах і спільнотах, поширеність тих чи інших ціннісних орієнтацій, а також суб'єктивна значимість їх об'єктів для обстежуваних груп і спільнот. Частіше за інших досліджуються ціннісні орієнтації по предметному змісту. У науковій літературі виділяються світоглядні ціннісні орієнтації, політичні, моральні, естетичні та ін. Зазначені та інші типи ціннісних орієнтацій самі по собі можуть мати лише односпрямовані сутнісні моменти, що відображають якісь риси епохи і штрихи тенденцій, якимсь загальне в діяльності соціальних груп. Але сукупність більшості (або всіх) систем ціннісних орієнтацій в рамках однієї класифікації дає можливість чітко

визначити тенденції в кожному конкретному випадку для досліджуваної соціальної групи [71, с. 130].

Структурними елементами системи ціннісних орієнтацій є три підсистеми: когнітивна – система знань, суджень, переконань про об'єкт; емотивна – система почуттів, емоційних оцінок об'єкта; поведінкова – система певних дій, послідовна поведінка по відношенню до об'єкта.

У вивченні ціннісних орієнтацій можна виділити п'ять напрямків і теорій їм відповідних. Перший – натуралістичний психологізм, який стверджує, що джерело цінностей полягає в біопсихологічній інтерпретації потреб людини, а самі цінності можуть бути емпірично фіксовані як деякі факти. Друге – трансценденталізм, який розроблявся в Баденській школі неокантіанства і пов'язаний з поданням про цінності як про ідеальне буття, співвідносяться ні з емпіричною, але з «чистою», або трансцендентальною, свідомістю [92, с. 11].

Будучи ідеальними, цінності не залежать від людських потреб. Тим самим виникає проблема онтологічної природи «нормативної свідомості». Ідеальне буття, тобто цінності, повинні якимось чином бути пов'язані з реальністю. І тут можливо або повернутися до суб'єктивної емпіричної свідомості, ідеалізуючою абстракцією, від якої і виступає чиста нормативність, або встати на позиції чистого спіритуалізму, що постулює надлюдський «логос». Третє – персоналістський онтологізм, яскравим представником якого був М. Шелер. Він розвинув другу з двох вищеназваних можливостей, пов'язану з ідеєю «логосу». Реальність ціннісного світу, згідно Шелера, гарантовано «позачасовою аксіологічною серією в Бога», недосконалим відображенням якої служить структура людської особистості. Тип особистості визначається властивою їй ієрархією цінностей, яка і утворює онтологічну основу особистості. Н. Гартман спробував звільнити аксіологію від релігійних передумов, але це знову поставило його перед проблемою незалежного існування сфери цінностей. Четверте – культурно-історичний релятивізм, біля витоків якого стояв В. Дільтей. Для нього характерна ідея аксіологічного плюралізму, тобто множинності рівноправних ціннісних

систем, впізнаваних за допомогою історичного методу. Для багатьох послідовників Дільтея був характерний інтуїтивістський підхід до тлумачення ціннісного сенсу культур (наприклад, у О. Шпенглера, А. Тойнбі, П. Сорокіна та ін.). П'яте – соціологізм, який пов'язаний з такими іменами, як М. Вебер, Т. Парсонс та ін. Так, М. Вебер у своїй «розуміючій соціології» сприйняв у неокантіанців уявлення про цінність як норму, способом буття якої є значущість для суб'єкта, і застосував його до інтерпретації соціальної дії і соціального знання [5, с. 92].

Людина перетворила світ до невпізнання, якщо тварини пристосовуються до природи, людина її змінює, вона створює так звану другу природу – сукупність умов, створених людиною в процесі її адаптації до природних умов. Міжпланетні станції, хмарочоси, комп'ютери, релігії ... навіщо людина все це створює? Що визначає умонастрої людей, їх спосіб життя? Які внутрішні сили особистості, змушують її жити і діяти?

Якщо запитати людину, навіщо їй, наприклад, автомобіль, найімовірніше ми почуємо, що їй зручніше на автомобілі їздити на дачу або подібне цьому. На кожне конкретне питання ми будемо чути конкретну відповідь: «тому що зручно», «тому що холодно», «тому що смачно» тощо. Але якщо абстрагуватися від конкретної відповіді, то ми без зусиль зрозуміємо, що людина діє тому, що у неї є певні потреби, а оскільки у кожного потреби, як, втім, і можливості неоднакові, то люди діють по-різному. Психіка людини направляє і регулює всю її діяльність, вчинки, поведінку. А первинною спонукальною силою будь-яких дій людей, як і взагалі всіх живих істот, є знову ж їхні потреби [14, с. 43].

Потреба – стан індивіда, створюване випробовуваної їм потреби в об'єктах, необхідних для його існування і розвитку, і яка виступає джерелом його активності.

Однак потреби – це лише вершина айсберга. Кожна людина задовольняє перш за все ту потребу, яку вважає першочерговою, одна людина витратить

«зайві» гроші на їжу, інший на книгу, третій на квиток в театр. Від чого ж залежить конфігурація потреб?

Потреби залежать від світогляду особистості. Світогляд – система поглядів людини на світ в цілому, на своє місце в цьому світі, те чим людина керується в своїй діяльності та поведінці. В основі світогляду людини лежить сукупність ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості або групи на певну ієрархію узагальнених людських цінностей, визнаних в якості стратегічних життєвих цілей і загальних світоглядних орієнтирів.

Отже, ціннісні орієнтації детермінують потреби, а потреби детермінують поведінку людини, образ її мислення і життя. Які ж ціннісні орієнтації для людини є базовим? Відповівши на це питання, ми зможемо не тільки типологізувати світогляд особистості, але зрозуміти сутність «механізму» активності людини, тобто зрозуміти, чому люди діють, а головне, чому вони діють по-різному [78, с. 6].

Потреби стають об'єктом вивчення в педагогіці, психології, соціології, економіці та ряді інших наук. Про потреби і ціннісні орієнтації написано мільйони сторінок, ті, хто хоче заглибитися у вивчення цього питання, може без зусиль знайти тисячі статей, книг, дисертацій, присвячених цьому питанню. Тут же ми зупинимося на тому, що для нас головне – визначення основних типів і форм ціннісних орієнтацій, які є фундаментом потреб.

Існує один осьовий тип ціннісних орієнтацій, які є системоутворюючими для світогляду людини: духовність, і одна осьова форма ціннісних орієнтацій – колективізм.

Незважаючи на безліч ціннісних орієнтацій, існує всього один осьовий (базовий) тип ієрархії ціннісних орієнтацій: духовність – матеріальність.

Тут ми свідомо спростили картину, опустивши порівняльний аналіз вітальних і надвітальних потреб, далі ми повернемося до цього питання.

Всі інші ціннісні орієнтації, так чи інакше, шикуються навколо осьової ціннісної орієнтації, тобто тяжіють або до духовності, або до матеріальності.

Тому потреби, за спрямованістю на об'єкт, поділяють на матеріальні і на духовні. Далі ми докладно зупинимося на аналізі матеріальних і духовних ціннісних орієнтацій, тому що це питання не таке просте і вимагає окремого аналізу. А зараз перейдемо до основних форм потреб.

Спрямованість потреб на об'єкт – це індивідуальні потреби людини, але людина не існує поза суспільством, а основними формами потреб є соціальні, які відображаються в світоглядному колективізмі або індивідуалізмі.

Колективізм – форма ціннісних орієнтацій, в основі якої лежить принцип «навколишні повинні відігравати значиму роль в моєму житті». Потреби, пов'язані з колективізмом – це потреби, які задовольняються за допомогою взаємин з оточуючими або з метою цих взаємини. Наприклад, задоволення деяких матеріальних потреб неможливо без колективної взаємодії безлічі людей.

Індивідуалізм – форма ціннісних орієнтацій, в основі якої лежить принцип «оточуючі не повинні відігравати значиму роль в моєму житті». Потреби, пов'язані з індивідуалізмом – це потреби, які задовольняються без взаємин з оточуючими. Наприклад, психічна потреба в усамітненні.

Отже, існує два осьових типи ціннісних орієнтацій: духовність і матеріальність. Існує дві осьові форми ціннісних орієнтацій: колективізм і індивідуалізм.

Колективізм і індивідуалізм – дві сторони однієї медалі і тому за допомогою колективізму можна оцінити ступінь вираженості не однієї, а двох ціннісних орієнтацій – колективізму і індивідуалізму, оскільки вони знаходяться в обернено пропорційній залежності. Колективізм можна виразити через індивідуалізм як індивідуалізм зі знаком мінус. Теж саме можна сказати і в співвідношенні матеріальності і духовності.

Поняття «матеріальність», як правило, вживається не самотійно, а як складова частина словосполучень: «матеріальні потреби», «матеріальні інтереси» тощо.

Матеріальність є продовження біологічної матеріальної природи людини. Що ж становить суть мотиваційної природи тварини? У тварин при всьому різноманітті інстинктів існують два основних:

- інстинкт самозбереження, який має дві форми: харчовий, оборонний;
- інстинкт розмноження, має дві форми: статевий, батьківський [94, с. 70].

Для реалізації інстинкту самозбереження в кожній особі закладений регулюючий механізм, заснований на емоції задоволення. Тварина, що задовольняє свою потребу, отримує задоволення – приємну емоцію, до якої вона прагне. Прагнення до задоволення є найважливішим регулятором всієї життєдіяльності тварини. Емоції задоволення і невдоволення філогенетично є найбільш древніми, вони направляють поведінку людини і тварин на зближення з джерелом задоволення або на уникнення джерела невдоволення. У тварин і людини в головному мозку є центри задоволення і невдоволення, збудження яких і дає відповідні переживання.

Друге за значимістю бажання – прагнення до отримання певного статусу. Багато в чому це бажання обумовлено другим основним інстинктом – інстинктом розмноження. У стадних тварин можливість продовжити свій рід найчастіше пов'язане з місцем даної тварини в зоосоціальній ієрархії. Чим вище це місце, тим більше можливість залишити потомство. Високий зоосоціальний статус надає їх власнику й інші важливі привілеї, наприклад, пріоритетний доступ до їжі. Можна сказати, що прагнення до отримання певного статусу, є колективна форма прагнення до насолоди.

Отже, існує два устремління, є приводним ременем основних інстинктів: прагнення до задоволення і прагнення до придбання соціального статусу. Стосовно людини перше прагнення іменується гедонізмом, а друге – кар'єризмом. Тому існують дві стовбурові ціннісні орієнтації матеріальності – гедонізм і кар'єризм.

Гедонізм – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить спрямованість на отримання максимальної психофізіологічної насолоди. У граничному випадку

гедонізм набуває форми антисоціальної поведінки (наркоманія, пияцтво тощо).

Кар'єризм – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить спрямованість на заняття певного положення по відношенню до інших членів суспільства з метою отримання особистих вигод від взаємодії, привілеїв або незалежності. У граничному випадку кар'єризм перетворюється в погоню за особистим успіхом у службовій, науковій або іншій діяльності, викликану корисливими цілями на шкоду суспільним і професійним інтересам. Можна сказати що кар'єризм – це колективна форма гедонізму [57, с. 80].

Таким чином, матеріальність – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить спрямованість, по-перше, на отримання психофізіологічної насолоди, по-друге, заняття певного положення по відношенню до інших членів суспільства з метою отримання особистих вигод від взаємодії, привілеїв або незалежності. Більш коротко: матеріальність – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить спрямованість на отримання психофізіологічної насолоди (гедонізм) і придбання соціального статусу (кар'єризм) [70, с. 397].

Спрощено кажучи, матеріальність в сучасних умовах – це гроші + статус. Це проста теоретична формула широко використовується в практиці мотивації трудової діяльності. Як мотивувати людину краще працювати? В економічній психології вважається, що основними мотиваторами трудової діяльності є зростання рівня зарплати та підвищення владного статусу.

Духовність і матеріальність знаходяться в обернено пропорційній залежності: чим більше духовності, тим менше матеріальності, і навпаки, тобто духовність протистоїть матеріальності. Ця обставина часто підкреслюється і у визначенні поняття «духовність»: духовність – властивість душі, що складається в переважанні духовних, моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними.

Духовність прямо протилежна матеріальності. Матеріальність є гедонізм плюс кар'єризм, тому духовність є антигедонізм плюс антикар'єризм. Антигедонізм є аскетизм, антикар'єризм є альтруїзм, тому що кар'єризм – це

використання інших людей заради досягнення власних цілей, тобто взаємодія з оточуючими за принципом «інші для мене», а цим принципом протистоїть принцип «я для інших» – тобто альтруїзм [86, с. 90].

Таким чином, існують дві ключові ціннісні орієнтації духовності: аскетизм і альтруїзм.

Аскетизм – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить принцип «не прагни до максимізації матеріального споживання». Зазвичай аскетизм сприймають як добровільне обмеження всіх потреб, часто носить усамітнений характер. Вірний такий підхід? Ні, тому що в цьому випадку мова йде про крайні форми аскетизму. Аскетизм – це не обов'язково вериги і лахміття. Будь-яке добровільне обмеження речового споживання, якщо воно не пов'язане з вигодою для людини, будь то приборкання тілесної природи людини є актом аскетизму.

Принцип аскетизму «не прагни до максимізації матеріального споживання» вказує на те, що матеріальне споживання не повинно бути самоціллю, але аскетизм не декларує повну відмову від матеріального споживання. Тільки в граничному варіанті аскетизм виражається в радикальному і часто невинновданому обмеженні споживання нижче фізіологічно допустимого рівня. Аскетизм – обмеження і придушення чуттєвих потягів, бажань «умертвіння плоті» як засіб досягнення релігійних або етичних цілей. Крім того, аскетизм є також і нормою моральності (готовність до самообмеження, вміння йти на жертви) в ім'я певних соціальних цілей [45, с. 27].

Аскетизм це відмова. Але не відмова від життя. Це відмова від однієї форми існування заради іншої форми існування. «Аскетизм» в перекладі з грецького (asketes) – вправляється в чому-небудь, тобто сама етимологія поняття «аскетизм» вказує, що аскетизм є не порожнє самозречення, а інструмент, який використовується для вирішення людиною певних завдань. Які ж ці завдання?

Зрозуміло чого може досягти у випадку успіху матеріально орієнтована людина: шикарна квартира, автомобіль, дорогий одяг, ювелірні прикраси тощо. Якщо все це об'єднати одним поняттям, то можна констатувати, матеріально орієнтована людина прагне отримати максимальну кількість задоволення за допомогою використання предметів зовнішнього світу.

А які ж життєві вершини одухотвореної людини? Аскетизм служить засобом для розкриття внутрішнього духовного світу особистості, що виражається в творчості як вищому типі самоактуалізації особистості, а також засобом задоволення релігійних потреб.

Візьмемо прародительку всіх наук – філософію. Зазвичай, коли говорять про самих великих філософів, згадують Сократа, Платона, Аристотеля, Канта, Гегеля, за радянських часів, природно, Маркса. Сократ, Кант, Маркс жили або в злиднях, або на межі бідності. При тому, що Сократ і Кант, як ми сказали б зараз, мали добрі зв'язки в правлячих колах. Платон, Аристотель і Гегель жили не дуже бідно, але, тим не менш, проповідували поміркованість і прославляли альтруїзм. Наприклад, Аристотель розташовував блага в такому порядку. Перше місце – душевні блага, друге – тілесні: здоров'я, сила. І лише третє місце належить, як каже Аристотель, зовнішнім благам: багатства, слави, знатності. Платон же взагалі зневажав багатство [44, с. 47].

Але це лише констатація факту, а який механізм протистояння прагнення до матеріального споживання з прагненням до самоактуалізації? Людина, яка прагне чогось досягти в житті намагається «добудувати» себе. А як можна «добудувати» себе? Способів два: по-перше, за допомогою зовнішніх благ, по-друге, за допомогою внутрішніх обдарувань. У першому випадку про людину судять по його домівці, автомобілю, костюму, годиннику, телефону тощо. У другому за її здібностями, талантами в сфері мистецтва і науки, наявності порядності, почуття обов'язку тощо [61, с. 27].

Матеріально орієнтовані люди завжди вибирають перший шлях, духовно орієнтовані люди завжди другий. Перші завжди добудовують себе зовнішнім світом, другі добудовують зовнішній світ собою.

Для одухотворених особистостей найважливіше не зраджувати самого себе. Добре, коли твої твори купують, як у випадку з да Вінчі, погано, коли тебе не розуміють, і ти вмираєш в злиднях, як у випадку з Рембрандтом. Але і да Вінчі і Рембрандт були принципові у відстоюванні власних поглядів, Рембрандт був в конфлікті з суспільством, Вінчі на межі конфлікту, і, без сумніву, якщо суспільство не розділила б устремління Вінчі, то конфлікт відбувся б [66, с. 26].

Тому натхненність – це не прагнення до злиднів, це прагнення до багатства, але багатства, перш за все, духовного. Духовність – це також не прагнення до протистояння з суспільством, владою, це прагнення до не протистояння з власними даруваннями.

Альтруїзм – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить принцип «заради допомоги оточуючим я можу жертвувати власними інтересами». Можна сказати що альтруїзм – це колективна форма аскетизму.

Альтруїст – це не тільки той, хто жертвує життям заради іншої людини. Коли ми маємо справу з подібним прикладом, перед нами зразок крайнього альтруїзму. Якщо ви допомагаєте підштовхнути автомобіль незнайомій людині, це акт альтруїзму. Якщо ви виходите добровільно на суботник, це акт альтруїзму.

Таким чином, духовність – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить прагнення людини до подолання своєї біологічної природи за допомогою аскетизму та/або альтруїзму. Аскетизм служить засобом розкриття внутрішнього духовного світу особистості, що виражається в творчості, а також засобом задоволення релігійних потреб. Альтруїзм спрямований на безкорисливу допомогу оточуючим.

Більш коротко: духовність – ціннісна орієнтація, в основі якої лежить прагнення людини до подолання своєї біологічної природи і розкриття людської природи в творчості або релігійності (аскетизм), а також в безкорисливій допомозі оточуючим (альтруїзм).

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Потреби та інтереси як внутрішні фактори формування ціннісних орієнтацій студентської молоді

Одна з тенденцій, що характеризують в даний час розвиток науки, – зростаючий інтерес до дослідження змістовних особливостей індивідуальної свідомості особистості як інтегрованого та багатовимірного відображення реальності. Все ширше обговорюється питання про необхідність дослідження індивідуальної специфіки внутрішнього життя, реконструкції суб'єктивної картини світу особистості. У ситуації зламу соціальних стереотипів і нових соціокультурних тенденцій, які набирають чинності питання формування структур індивідуальної свідомості набувають особливої важливості.

Молодь як особлива соціальна група постійно знаходиться у фокусі уваги досліджень психологів, педагогів, соціологів, оскільки саме вона є чуйним індикатором змін, що відбуваються і визначає в цілому потенціал розвитку суспільства. Від того, який ціннісний фундамент буде сформований у молодого покоління, багато в чому залежить майбутній стан суспільства. Разом з тим неминуча в умовах ломки усталених засад переоцінка цінностей, їх криза найбільше проявляються в свідомості цієї соціальної групи. Багато дослідників відзначають, що генерація нинішніх студентів, відома як покоління Next, відрізняється специфічними цінностями, характерними для епохи постмодерну [101, с. 93].

Ми знаємо, що новоутворення юнацтва тісно пов'язані з протікаючими соціальними змінами, що визначають всю динаміку процесу соціалізації. На думку ряду зарубіжних і вітчизняних дослідників, ситуація соціальних змін вимагає одночасного прояву двох протилежних за своєю функцією індивідуально-психологічних особливостей – соціальної лабільності, гнучкості, що забезпечує постійну адаптацію людини до мінливого

соціального світу, і розвиненої соціальної ідентичності, що створює той внутрішній «стрижень», який служить відправною точкою процесу самовизначення, як особистісного, так і соціального. Динамічність процесу соціального конструювання реальності вимагає від людини постійного вибору соціальної позиції, способу дії, засобу досягнення своїх цілей, самих цих цілей серед безлічі існуючих [2, с. 12].

У ряді досліджень відзначається, що юнацький вік сензитивний, дуже сприятливий для формування ціннісних орієнтацій як стійкої властивості особистості, що сприяє становленню світогляду. Відмінною особливістю віку стає різке посилення саморефлексії, тобто прагнення до самопізнання своєї особистості, до оцінки її можливостей і здібностей, вибору свого шляху в житті.

На думку Савотіної Н.А., питання про сенс життя найбільш часті і особливо насущні в юності. Уміння визначити цілі, знайти своє місце – важливий показник особистісної зрілості в юнацькому віці. Відсутність осмисленої мети в житті творець логотерапії вважає однією з причин так званого ноогенного неврозу, який проявляється насамперед у нудьгуванні і апатії, у внутрішній порожнечі. Вона зазначає, що феномен екзистенціального вакууму, відсутність змісту в житті останнім часом одночасно посилюється і поширюється. Проблема пошуку сенсу свого існування, визначення життєвих цілей важлива для збереження психічного та психологічного здоров'я будь-якої людини і в будь-якому віці. Але є період в житті кожної, коли вона стає справді ключовою, визначальною, – це період студентського життя [72, с. 38].

С.Л. Рубінштейн стверджував, що в юності виробляються ціннісні орієнтації (науково-теоретичні, філософські, моральні, естетичні), в яких виявляється сама сутність людини; складається світогляд як система узагальнених уявлень про світ в цілому, навколишньої дійсності, інших людей, самого себе і готовність керуватися ним в діяльності; формується усвідомлене, узагальнене, підсумкове відношення до життя, що дозволяє вийти на проблему сенсу людського життя.

Категорія «цінностей» – одна з найскладніших у педагогіці, філософії, соціології і психології. Літературний аналіз виявляє неоднозначність у визначенні термінів «цінностей» і «ціннісні орієнтації».

З точки зору Мельник А.А., цінності являють собою одночасно мотиваційні і когнітивні утворення. Вони спрямовують, організовують, орієнтують поведінку людини на певні цілі і в той же час детермінують когнітивну роботу з інформацією. Цінності виступають для індивіда як деякі критерії оцінки дійсності, зокрема, інших людей, а також і самого себе. У той же час ціннісні уявлення є категоріями, за допомогою яких людина позначає ті чи інші явища світу. Таким чином, цінності виступають підставою для осмислення і оцінки людиною соціальних об'єктів і ситуацій, а отже, підставою для пізнання і конструювання цілісного образу соціального світу. Індивід усвідомлює світ через призму цінностей, тобто цінності детермінують процес пізнання людиною соціального світу [58, с. 115].

Крім цього цінності виступають як утворення мотиваційної сфери і регулюють соціальну поведінку людей. Вони являють собою деякі кінцеві (ідеальні) цілі, до яких прагне індивід, дають можливість прийняти рішення в ситуації вибору, активізують і спрямовують поведінку і діяльність людини. У цій іпостасі цінності реалізуються в ціннісних орієнтаціях і визначають елемент диспозиційної структури особистості. Ціннісні орієнтації спрямовують і коригують процес цілепокладання людини, визначають відмінності і характер відносин особистості з навколишньою дійсністю і тим самим певною мірою детермінують особливості її поведінки. Або інакше кажучи, ціннісні орієнтації здійснюють психічну регуляцію соціальної діяльності та поведінки суб'єкта в соціальному середовищі.

Отже, цінності можуть бути розглянуті і як елементи когнітивної структури особистості, і як елементи її мотиваційної сфери. Таке «подвійне» положення пояснюється їх смисловою природою. Саме сенс є підставою для пізнання світу і саме він задає напрямок і активізує діяльність людини. Цінності ж, будучи смисловими утвореннями, «пов'язують» когнітивну і

мотиваційну сфери, інтегрують їх у єдину смислову сферу, надаючи особистості певну цілісність.

Шпот О.В. говорить про існування своєрідних «вузлів», що поєднують різні види діяльності в цілісні особистісні структури, ототожнює їх з ціннісними утвореннями, які задають основу особистості [98, с. 65].

Цілий ряд авторів незалежно один від одного запропонували розрізняти два класи цінностей: цінності-цілі життєдіяльності або термінальні цінності, з одного боку, і цінності-принципи життєдіяльності або інструментальні цінності, з іншого боку.

На думку Бондар О.О., система ціннісних орієнтацій визначає життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості, будучи найважливішим його джерелом і механізмом, і стає психологічним органом, що зв'язує в єдине ціле особистість і соціальне середовище, що виконує одночасно функції регулювання поведінки і визначення його мети [10, с. 41].

За словами Волошиної С.В., «цінність внутрішньо висвітлює все життя людини, наповнюючи її простотою і справжньою свободою». Він зазначає в цьому зв'язку, що цінності набувають якості реально діючих мотивів і джерел осмисленості буття, що ведуть до зростання і вдосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку, тобто ціннісні орієнтації, будучи психологічним органом, механізмом особистісного росту і саморозвитку, носять розвиваючий характер і являють собою динамічну систему [17, с. 7].

Таким чином, особистісні цінності – генетично похідні від цінностей соціальних груп і спільнот різного масштабу. Селекція, присвоєння і асиміляція індивідом соціальних цінностей опосередковуються його соціальною ідентичністю і цінностями референтних для нього малих контактних груп, які можуть бути як каталізатором, так і бар'єром до засвоєння цінностей великих соціальних груп, в тому числі загальнолюдських цінностей. Особистісні цінності виступають як внутрішні носії соціальної регуляції, вкорінені в структурі особистості.

Мета нашого дослідження полягала у вивченні особливостей ціннісної сфери студентів. Ми припустили, що соціально-економічні перетворення і фундаментальне реформування сучасного українського суспільства, що становлять об'єктивний компонент соціальної ситуації розвитку особистості, знайдуть відображення в зміні структури ціннісної сфери юнацтва, найбільш чутливих до тих соціальних змін, що відбуваються в суспільстві.

Разом з тим вирішення задач розвитку, що відповідають логіці формування вікових психологічних новоутворень, на нашу думку, визначає особливості структури цінностей в студентському віці. При цьому існують структурні та динамічні особливості ієрархії ціннісних орієнтацій в цьому віці, відповідні розвитку автономії особистості.

Дослідниками широко використовується опитувальник цінностей Ш. Шварца, який спрямований на вивчення універсальних, загальнолюдських цінностей, що існують у кожній культурі в тому чи іншому вигляді. Він активно використовується в останні роки в різних країнах. В цілому цінності в цій концепції розглядаються як деякі критерії вибору і оцінки людиною своїх дій, інших людей і подій. Вони виступають як критерії, за якими людина буде своє ставлення до світу, включаючи ставлення до самого себе (самоставлення).

При цьому всі цінності в формі усвідомлюваних цілей спрямовані на задоволення трьох універсальних людських потреб:

- 1) потреб індивідів як біологічних організмів;
- 2) потреб координованої соціальної взаємодії;
- 3) потреб, пов'язаних з виживанням і добробутом соціальних груп [73, с. 175].

Всі ці потреби задовольняються в тій чи іншій мірі при реалізації 10 різних мотиваційних типів, які утворюються певними цінностями особистості. Вони і визначають спрямованість конкретних дій індивіда і більш широко всю його життєдіяльність. Таким чином, ґрунтуючись на великому науковому матеріалі, Ш. Шварц виводить з трьох універсальних людських потреб основні

мотиваційні типи. У свою чергу, кожному мотиваційному типу відповідає певна мотиваційна мета:

- Саморегуляція (самостійність). Мотиваційна мета – незалежні думка і дії (вибір, творчість, дослідження), які диктуються потребою індивіда бути автономним і незалежним.
- Стимулювання (повнота життєвих відчуттів). Мотиваційна мета – новизна і змагання в житті, необхідні для підтримки оптимального рівня активності організму.
- Гедонізм. Мотиваційна мета – задоволення, чуттєва насолода, захват життям. Цей мотиваційний тип виведений з необхідності задоволення біологічних потреб і випробовується при цьому задоволення, що підкреслюється вченими самих різних областей знання.
- Досягнення. Мотиваційна мета – досягнення особистого успіху за допомогою прояву компетентності виходячи з визнаних культурних стандартів, тим самим отримання соціального схвалення. Необхідність задоволення потреби в досягненні особистого успіху підкреслюється в багатьох роботах.
- Влада. Мотиваційна мета – придбання соціального статусу, престижу і панування над людьми. Даний мотиваційний тип відрізняється від попереднього тим, що відноситься до досягнення панування в межах загальної соціальної системи, а не в конкретній взаємодії. Така потреба в пануванні і владі розглядалася аналітиками соціальних мотивів і цінностей.
- Безпека. Мотиваційна мета – стабільність, безпека і гармонія суспільства, сім'ї і самого індивіда. Вона впливає з основних індивідуальних і групових потреб.
- Конформізм. Мотиваційна мета – обмеження дій і мотивів, що завдають шкоди іншим або порушують соціальні очікування і норми; виводиться з потреб груп до самовиживання і необхідності особистості взаємодіяти з іншими людьми, пригнічуючи при цьому свої соціально-руйнівні

схильності. Цінності конформізму підкреслюють самообмеження особистості в щоденній її взаємодії з іншими індивідами.

- Традиція. Мотиваційна мета – повага і дотримання звичаїв, прийняття і визнання ідей, що існують в певній культурі і релігії. Традиційна поведінка стає символом солідарності групи, виразом унікальності її світу і передбачуваними гарантами виживання.
- Прихильність (доброта). Мотиваційна мета – підтримка і підвищення добробуту людей, з якими людина перебуває в постійному контакті і підтримує особисті відносини. Вона визначається з потреби позитивної взаємодії для того, щоб сприяти благополуччю групи, а також з біологічних потреб в афіліації.
- Універсалізм. Мотиваційна мета – розуміння, вдячність, терпимість і підтримка добробуту всіх людей і природи. Цей мотиваційний тип не був виведений апріорі з трьох зазначених універсальних людських потреб, а був виявлений емпіричним шляхом в дослідженнях цінностей. Можна сказати, що реалізація мотиваційної мети цього блоку забезпечує можливість задоволення всіх універсальних потреб [64, с. 86-87].

На рівні нормативних ідеалів, переконань і поведінки найголовніша для студентів цінність – самостійність, яка визначає прагнення вільно мислити і діяти в творчості та дослідницькій активності. Самостійність як цінність похідна від організмичної потреби в самоконтролі і самоврядуванні, а також від інтерактивних потреб в автономії і незалежності.

На другому місці на рівні нормативних ідеалів у студентів виявився такий показник, як безпека. Мотиваційна мета цього типу – безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства і взаємовідносин, соціальний порядок, безпека сім'ї, національна безпека, взаємне розташування, взаємодопомога, чистота, почуття приналежності, здоров'я.

Цікава картина виявляється щодо цінності «стимуляція», яка посіла друге місце серед індивідуальних пріоритетів і передостаннє, 9 місце, серед цінностей на рівні нормативних ідеалів. В даному випадку яскраво

проглядається суперечливість студентів на рівні ідеалів і поведінки. Стимуляція є похідною від потреби в розмаїтті і глибоких переживаннях, полягає в прагненні до новизни для підтримки оптимального рівня активності. Біологічно обумовлені варіації потреби в стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, призводять до індивідуальних відмінностей у важливості цієї цінності [62, с. 111].

На третьому місці серед цінностей на рівні нормативних ідеалів і індивідуальних пріоритетів – прихильність (в деяких версіях вона названа добротою). Це більш вишівський «просоціальний» тип цінностей в порівнянні з універсалізмом. Доброзичливість, що лежить в її основі, сфокусована на благополуччі в повсякденній взаємодії з близькими людьми. Даний тип цінностей вважається похідним від потреби в позитивній взаємодії, афіліації і забезпеченні процвітання групи. Його мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в особистих контактах (корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов) [88, с. 87].

На останньому місці серед цінностей на рівні нормативних ідеалів і індивідуальних пріоритетів у студентів – традиції. Як відомо, будь-які соціальні групи виробляють свої символи і ритуали. Їх роль і функціонування визначаються досвідом групи і закріплюються в традиціях і звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виразом єдиних цінностей і гарантією виживання. Традиції найчастіше приймають форми обрядів, вірувань і норм поведінки. Мотиваційна мета даної цінності – повага, прийняття звичаїв та ідей, які існують в культурі (шанування традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність), і їх дотримання.

Серед цінностей, найменш важливих для молодих людей, виявилася влада. Студенти поставили її на 8-е місце в нормативних ідеалах і на 9-е – в індивідуальних пріоритетах. Центральна мета цього типу цінностей полягає в досягненні соціального статусу або престижу, контролю або домінування над людьми і засобами (авторитет, багатство, соціальна влада, збереження свого

суспільного іміджу, суспільне визнання). Цінність влади фокусується на соціальній повазі, підкреслює досягнення або збереження домінантної позиції в рамках цілої соціальної системи.

Непопулярною цінністю у молодих людей є конформізм (8-е місце серед цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів). Визначальна мотиваційна мета цього типу – стримування і запобігання дій, а також схильностей і спонукань до дій, які можуть завдати шкоди іншим або не відповідають соціальним очікуванням. Дана цінність виробляється від вимоги стримувати схильності, які мають негативні соціальні наслідки.

Як видно з дослідження, вікові особливості ціннісної сфери в юнацькому віці пов'язані з вирішенням найважливішого завдання розвитку – подоланням залежності і формуванням автономії особистості. Зростання значущості цінності саморегуляції, мотивації зміни і саморозвитку становить характерну тенденцію розвитку ціннісної сфери в юнацькому віці. Інша тенденція – посилення ціннісних протиріч, при яких індивідуалістична спрямованість на особисті досягнення вступає в протиріччя з колективістською турботою про соціальне благополуччя. Вирішення зазначеного протиріччя пов'язано з розвитком форм кооперації і співробітництва людини з іншими людьми в значущих видах діяльності.

Аналіз цінностей студентів показує, що деякі цінності знаходяться по відношенню один до одного в динамічних відносинах як протиставлення. Так, наприклад, самостійність, стимуляція – на одному полюсі серед цінностей, що найбільш часто виявляються в соціальній поведінці особистості, а традиції, влада, конформізм – на іншому. Самостійність і стимуляція суперечать конформізму, традиціям і безпеці, оскільки існує деяка опозиція між збереженням власних незалежних поглядів і дій індивіда і збереженням традицій, захистом стабільності і незмінності суспільства. Універсальні цінності і прихильність суперечать владі і досягненням, так як прийняття інших людей як рівних і доброзичливе ставлення до їх добробуту погано поєднуються з переслідуванням власних цілей і домінуванням. Як видно,

серед цінностей, що виявляються на рівні поведінки молодих людей, гедонізм суперечить конформізму і традиціям, висловлюючи конфлікт між потурання собі і стримуванням власних потреб і прийняттям соціальних обмежень. На рівні ідеалів ми не спостерігаємо цього протиріччя у студентів [67, с. 95].

Нами було виявлено, що несуперечливі відносини серед ціннісних орієнтацій студентів мають наступні пари:

- досягнення та гедонізм – пов'язані з отриманням задоволення, потуранням самому собі (обидва стосуються потурання своїм бажанням);
- гедонізм і стимулювання – об'єднані з бажанням афективно-приємного збудження (викликають прагнення до позитивного емоційного переживання);
- стимулювання (повнота життєвих відчуттів) і самостійність включають внутрішню мотивацію творчості і прагнення до зміни особистості.

Таким чином, структура ціннісних орієнтацій сучасних студентів відрізняється вираженою орієнтацією на досягнення і особистий успіх при зниженні значущості прихильності (турбота про благополуччя інших людей і суспільства). Зміна структури цінностей відображає зрушення соціальних пріоритетів на користь власного благополуччя і індивідуалізму проти соціального інтересу і колективізму. Це розходиться з моделлю універсальної структури цінностей, запропонованої Ш. Шварцем.

Так, дослідження, проведені в 53 країнах, включаючи Україну, виявили феномен консенсусу цінностей, що підтверджує панкультурний універсальний характер розвитку ціннісних орієнтацій у різних народів. Згідно з результатами роботи Ш. Шварца, ієрархія цінностей виглядає наступним чином: прихильність; самостійність (саморегуляція); універсалізм; досягнення; безпеку; конформізм; гедонізм; стимулювання; традиції; влада. У цьому списку на першому місці – прихильність, а не як в нашому дослідженні – самостійність [25, с. 67].

Крім цього ми зіставили наші результати з підсумками досліджень інших авторів, проведених в останні роки. Так, у праці Ю.І. Терещенко відзначається сильна тенденція збереження таких базових цінностей української культури, як колективізм і фемінність, поряд з виникненням і розвитком у молодих поколінь українців цінностей індивідуалізму і маскулінності (амбітність, мотивація досягнення) [82, с. 113].

Ісакова О.І. в своїй роботі підкреслює значимість колективізму, справедливості, орієнтації на краще майбутнє, націлювання на швидке вирішення життєво важливих проблем. Огляд досліджень цінностей українців і їх трансформація в останнє десятиліття показують, що поряд зі збереженими базовими цінностями української культури в свідомості жителів України відбувається зміна цінностей по осі «індивідуалізм – колективізм» в бік більшого індивідуалізму [37, с. 43].

Вивчення впливу сучасних соціально-економічних умов в нашій країні на зміну ціннісних орієнтацій людей в різних соціальних групах свідчить про формування нового типу спрямованості особистості, що характеризується індивідуалізованою орієнтацією на особисті, в тому числі економічні цінності, такі як матеріальна забезпеченість, підприємливість, власність і багатство. Так і в нашому дослідженні виявлено, що ціннісні орієнтації студентів відрізняються насамперед посиленням спрямованості на себе, опорою на власні сили (вольові якості, раціональність в поведінці, прагнення діяти самостійно і рішуче) і зниженням ролі та значення якостей особистості, особливо важливих в контактах з іншими людьми (чуйність, повагу до людини, вміння вислухати і зрозуміти іншого тощо).

Ми показали, що для студентів більш значимі цінності індивідуалістичної спрямованості, які служать особистісному зростанню і розвитку. Важко сказати, чи є виявлені розбіжності в ціннісних пріоритетах наслідком внутрішньої трансформації цінностей культури або результатом впливу вікових відмінностей. Але підсумки роботи свідчать, що в ряду цінностей студентства спостерігається поява специфічних особливостей, які

зачіпають основні принципи українського національного характеру. Молоді українці відкидають цінності колективізму: повага традицій, помірність, рівність. Це означає, що для студентів покоління Next значущими мотивами поведінки є: прагнення до досягнення особистого успіху, вибір власних цілей, незалежність, добробут і установка на соціальну нерівність.

В цілому це нагадує процес акультурації етнічних меншин в домінуючому суспільстві, коли групам дається порада розлучитися з тими культурними рисами, які цінні, але не адаптивні.

2.2. Ціннісні орієнтації сучасного студентства в умовах динамічного розвитку суспільства

Ключове значення в нових сучасних соціально-економічних умовах набуває дослідження модернізаційного потенціалу українського суспільства, різних соціальних груп. Безсумнівно, в українському соціумі існує певний модернізаційний потенціал. Так, дані загальнодержавних соціологічних центрів фіксують присутність ціннісних орієнтацій і якісних характеристик людського капіталу, необхідних для реалізації модернізаційного проекту.

У той же час практично всі дослідники модернізаційної проблематики солідарні з тим, що в умовах сьогодення модернізаційні орієнтації і цінності не виступають значущим регулятором повсякденних практик: українці в цілому позитивно оцінюють особисту ініціативність, індивідуальність, самостійність і незалежність, проте дають негативні оцінки ціннісної характеристики української дійсності, особливо висловлюють невпевненість в затребуваності «інноваційних» якостей для досягнення життєвого успіху.

Активізувати поведінкові стратегії населення, що співвідносяться з українським модернізаційним проектом, – першочергове завдання держави.

В даний час особливої актуальності набуває дослідження соціокультурних основ модернізації в Україні. В рамках цього напрямку слід виявити обсяг людських ресурсів, що володіють потенціалом модернізаційного розвитку, виділити групи – «носії» модернізаційних змін. На основі цього можна буде говорити про модернізаційні орієнтації і цінності, модернізаційний потенціал населення.

В цілому модернізаційні орієнтації і цінності можуть бути розглянуті в широкому сенсі як ціннісні орієнтації і соціальні установки населення в різних сферах життєдіяльності: соціально-економічній, політичній, духовно-моральній – в умовах руху до суспільства «модерніті». Вони складають фундамент модернізаційного потенціалу.

Сучасні українські дослідники виділяють різні види потенціалу. На думку Самків І, соціальний потенціал являє собою «інтегральне поняття, що характеризує можливості держави, фірм ... особистості, груп, населення, різних сфер життєдіяльності і суспільства в цілому в вирішенні перспективних завдань соціального розвитку» [73, с. 115]. Буруковська Н. визначає соціальний потенціал модернізації як сукупність соціально-економічних ресурсів різних верств і груп населення, які можуть бути реалізовані в ході модернізаційного проєкту [12, с. 184]. Під інноваційним потенціалом країни Кузнецов М.А. розуміє можливості для розробки, впровадження та поширення нововведень (в тому числі нових ідей, технологій, методів управління, соціокультурних зразків тощо) [51, с. 192]. Терещенко Ю.І. визначає рівень соціально-інноваційного потенціалу через «здатність і готовність суспільства до радикального перетворення власного устрою, своїх основоположних інститутів і, відповідно, соціальної структури» [82, с. 114].

Узагальнюючи різні точки зору, можна зробити висновок, що модернізаційний потенціал є сукупність соціально-економічних, культурних, моральних, ідейно-політичних ресурсів (здібностей, можливостей і готовності) шарів і груп населення українського суспільства, які можуть бути реалізовані в ході модернізаційного проєкту. Ці ресурси поділяються за різними сферами: політичною, економічною, культурною, духовно-моральною, які тісно взаємопов'язані.

Так, в політичній сфері про формування модернізаційного потенціалу свідчить включеність в політичні процеси, готовність брати участь в політичному житті країни (вибори, мітинги), позитивне сприйняття органів влади, довіру державним інститутам, готовність до самоорганізації. В економічній сфері важливим критерієм є формування потенціалу підприємницької активності населення (індивідуальна відповідальність, самостійність, активна життєва позиція, схильність до змагальності і ризику тощо), відсутність патерналістських очікувань щодо держави. В рамках культурної, духовно-моральної сфер необхідні пошук єдності в різноманітті,

визнання різноманіття культур, формування позитивної ідентичності, морально-етичної ціннісної системи населення, толерантності [19, с. 40].

Особливе значення в рамках реалізації модернізаційних перетворень, побудови інноваційної економіки відводиться людським потенціалам і людському капіталу. Якість людського потенціалу (як сукупність наявних у людини ресурсів, нерозривно пов'язаних з її особистістю) має важливе значення для оцінки перспектив модернізації українського суспільства. Слід зазначити, що останнім часом спостерігається тенденція розглядати поняття «людський потенціал» як більш повний і осяжний, ніж «людський капітал», як інтегральне поняття.

Найбільш цінними якостями людського капіталу в умовах соціокультурної модернізації є, на наш погляд, самостійність в діях, незалежність у поглядах, раціональність, ініціатива і відповідальність. Розвиток цих якостей у молодих людей має стати першочерговим стратегічним завданням сучасної влади.

В умовах розвитку українського суспільства, що склалися, пріоритетним напрямком стала технологічна і економічна модернізація. Разом з тим проведення подібної модернізації неможливе без соціальних суб'єктів, які володіють модернізаційними орієнтаціями і цінностями, інноваційним типом мислення. Місце України в світі, що глобалізується пов'язано з якістю її людського потенціалу, здатності населення на мікрорівні підтримувати модернізаційні ініціативи.

Сучасна українська молодь вступає в життя в досить складних умовах економічного і соціального розвитку суспільства. Проблеми формування демократичної, правової держави ставлять на перше місце завдання становлення особистості молодої людини як суб'єкта свідомої діяльності.

Виховання громадянина – важливе завдання для всіх країн. Для України, що знаходиться на перехідній стадії історичного розвитку, вона особливо актуальна. Спадщина минулого, кризові зміни в усіх сферах життя визначають специфіку громадянської освіти в нашій країні. Сьогодні становище

громадянина України, його відносини з державою і суспільством змінюються докорінно. З одного боку, він отримав великі можливості реалізувати себе як самостійна особистість, з іншого – зросла його відповідальність за свою долю і долі інших людей. Однак багатовікова культура України склалася так, що всесилля держави, її втручання в особисте життя і контроль над життям громадськості призвели до того, що ще і сьогодні українець, по суті, продовжує відчувати себе «гвинтиком», вважаючи, що від нього «нічого не залежить» [49, с. 12].

Дослідники, скептично розглядають перспективи модернізації в Україні, часто вказують на брак адекватного людського ресурсу. Майбутнє будь-якого суспільства залежить від того, чи навчиться молоде покоління жити, відповідаючи за себе, служити суспільству. У число компонентів оцінки якості знань випускників закладів вищої освіти входить їх громадянська компетентність. Інтеграція в суспільство – важлива передумова для того, щоб молоді люди стали самостійними громадянами і були здатні взяти на себе відповідальність за збереження демократичного правового устрою і життєвих основ держави.

Одним з найважливіших факторів, що забезпечують активність молоді в реалізації реформ, що проводяться, становленні економічно сильної, політично стабільної України, є соціально-психологічний настрій, готовність діяти відповідно з певними суспільними установками і ціннісними орієнтаціями. Цінності і ціннісна свідомість можуть бути як прискорювачем проведених перетворень, так і його гальмом, тому дуже значущим і актуальним стає завдання дослідження ціннісного змісту діяльності молоді. Проблема цінностей має багатоплановий і багаторівневий характер.

Дослідження, проведені в регіонах нашої держави, вказують на значні зміни орієнтирів і цінностей у молодого покоління. Багато з них замінюються «новими», деякі з традиційних переміщуються на периферію ціннісної свідомості, хоча як і раніше грають значну роль в мотиваційно-ціннісній структурі певної частини молоді. Її установки і поведінка – лише в більшій чи

меншій мірі адекватна реакція на зміни, що відбуваються в суспільстві і спираються на власні уявлення про значущість тих чи інших цінностей, їх ролі в самореалізації, а також обумовлені слабким впливом української громадськості на формування у неї здорових потреб і вкорінення високих духовних цінностей в свідомості і поведінці [42, с. 87].

На основі узагальнення відомостей сучасних досліджень можна побудувати ієрархію життєвих цінностей, що має такий вигляд:

- 1) здоров'я;
- 2) любов;
- 3) гарні друзі;
- 4) щаслива родина;
- 5) матеріально забезпечене життя;
- 6) життєва мудрість;
- 7) впевненість в собі;
- 8) цікава робота;
- 9) суспільне визнання;
- 10) можливість інтелектуального зростання;
- 11) свобода суджень;
- 12) задоволення, розваги;
- 13) благополучна соціально-економічна обстановка в Україні;
- 14) рівність в суспільстві;
- 15) творчість і самореалізація;
- 17) споглядання краси природи і творів мистецтва [38, с. 60-61].

Можна відзначити, що, незважаючи на молодість, студенти до відбору цінностей підійшли серйозно – «здоров'я», «любов», «гарні друзі», «щаслива родина» отримали високі позиції, а «задоволення і розваги» розмістилися на 12-му місці. Однак вони недооцінюють суспільну важливість соціально-економічної обстановки в Україні (13-е місце), не надають значення соціальному розшаруванню і нерівності в суспільстві (14-е місце), яке стало однією з головних проблем в сучасній Україні.

«Суспільне визнання» (9-е місце) в ієрархії слід за «цікавою роботою» (8-е місце). Це свідчить про бажання студентів, щоб їхня праця в майбутньому гідно оцінювалася суспільством і державою. Багато студентів пов'язують своє уявлення про успішну кар'єру з високим соціальним статусом в суспільстві і гідною зарплатою. Молодь віддає перевагу «матеріально забезпеченому життю» (5-е місце) перед «творчістю і самореалізацією» (15-е місце).

Тож не дивно, що студенти поставили на 7-е місце «впевненість в собі». Молодь, перебуваючи в процесі формування соціального статусу, в пошуку свого місця в житті, потребують підтримки з боку батьків і суспільства в цілому. Впевненість у правильності обраного шляху, професії, працевлаштуванні після закінчення закладу вищої освіти, гідною заробітною платою – найважливіші мотиви навчання і самовдосконалення для молоді.

Юнаки та дівчата ранжирували цінності в цілому практично однотайно. Виняток склали «любов», яку вище оцінювали в основному дівчата, і «гарні друзі», що виявилось більш значимо для юнаків.

В умовах соціальних трансформацій у свідомості молоді відбуваються складні процеси переоцінки цінностей, формуються власні уявлення про те, що важливо для подальшого життєвого просування. Ідеали прагматизму і утилітаризму прийшли на зміну безкорисливій і самовідданій праці на благо суспільства і держави. І все ж впевненість у майбутньому вселяє пріоритет цінностей сімейних, любові і дружби в студентських відповідях.

Сучасна студентська молодь в цілому має позитивний потенційний соціальний вигляд. В основі мотивації її суспільної поведінки лежать насамперед принципи моралі – поваги до батьків, старшого покоління, історії своєї країни. Це ті принципи, які є важливою передумовою соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Студентська молодь – один із стратегічних ресурсів суспільного розвитку, включення якого в економічні, політичні та соціальні процеси здатне надати додаткові імпульси розвитку як окремого регіону, так і країни в цілому.

Молодь як особлива соціально-демографічна група відрізняється тим, що саме для неї найбільш гостро стоять питання про своє місце в навколишньому світі і, відповідно, про сенс і долю самого світу, включаючи власну країну і місце проживання. Створення умов для максимального використання конструктивної складової громадянського потенціалу молодого покоління особливо важливо в умовах відкритості відносин, високої динаміки змін і конкуренції, що загострюється в сучасному світі, а також незавершеність періоду інституційних реформ в Україні [20, с. 45].

Однією з умов формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді можуть стати вивчення дисциплін соціально-гуманітарної спрямованості в закладах вищої освіти з метою набуття навичок самоорганізації, оволодіння способами ефективного вирішення проблем. Уміння формулювати свої інтереси, легітимно їх оформляти, вибирати і делегувати своїх представників для пред'явлення цих інтересів, шукати союзників і партнерів, оволодіння мистецтвом пошуку компромісів з владою стають одним з базових при побудові соціальних відносин. У сучасному суспільстві людина повинна вміти відстоювати власні інтереси публічно, організовувати проведення громадських експертиз та брати участь в них, мати навички поведінки в конкурентному бізнес-середовищі, вільно орієнтуватися в основних питаннях сучасної політики [39, с. 45].

Ефективна і прозора програмна діяльність в сфері молодіжної політики може формуватися і здійснюватися при взаємодії трьох основних суб'єктів соціального партнерства – інститутів громадянського суспільства, влади і бізнесу. Робота в молодіжному середовищі в стані здійснюватися тільки за умови участі в цих процесах самої молоді, з урахуванням її інтересів і стратегічних перспектив. Така участь не повинна зводитися до пасивної реакції на зусилля по залученню молодих людей в процеси «дорослого життя». Це може відбуватися тільки на основі достовірної, об'єктивної, яка постійно оновлюється інформації про сучасне становище студентської молоді як

особливої соціально-вікової групи, її поглядах, соціальному самопочутті, потребах [63, с. 40].

Ставлення до молоді завжди було актуальним для держави і суспільства. Воно вбирало в себе освоєння новими поколіннями досягнутого рівня розвитку суспільства і держави і виражалося в тому, що, по-перше, як молодь сприймає життя даного суспільства і функціонування цієї держави; по-друге, як оцінює молоде покоління свій внесок у суспільний розвиток та діяльність держави, і, в зв'язку з цим, якою була реакція попередніх поколінь на молодь; по-третє, в якому ступені молодь стає фактором розвитку або фактором, що утруднює розвиток суспільства і держави.

Актуальність теми нашого дослідження обумовлена також потребами формування нової державної політики щодо ціннісних орієнтацій молоді. Молодіжна політика на попередніх етапах не завжди відповідала потребам розвитку молоді як нової соціальної сили. У зв'язку з цим наука і практика поставлені перед необхідністю осмислити нову ситуацію, в якій знаходиться сьогодні молодь. В результаті цього осмислення в суспільстві повинен виробитися новий погляд на багато проблем, в тому числі на місце і роль молодого покоління в житті нашого суспільства, погляд, що більш повно відповідає вимогам нової історичної ситуації.

Держава покликана створити оптимальні умови для залучення юнаків і дівчат в усі сфери соціального життя, розвивати творчість і самодіяльність молоді, формувати у неї впевненість у власних перспективах, забезпечити захист соціальних інтересів молоді при переході до ринкових відносин.

Реалізація даної мети передбачає виділення наступних пріоритетів:

- Формування у молоді патріотизму, моральний і духовний розвиток молоді.
- Забезпечення соціальних прав молоді в галузі праці, освіти і охорони здоров'я.
- Створення умов для самореалізації соціально-економічних потреб молоді.

- Створення умов для інтелектуального і фізичного розвитку молоді.
- Підтримка та стимулювання позитивної громадської молодіжної ініціативи.
- Залучення молоді в міжнародні культурні, економічні, наукові і освітні процеси [23, с. 111].

Духовне і фізичне здоров'я молоді – стратегічний капітал країни і важливий фактор її сучасного розвитку. Формування моральних і духовних цінностей підлітків та молоді має ґрунтуватися на вивченні і пропаганді світових і національних культурних цінностей і виходити з вікового рівня. Характеристика цінностей, властивих молоді, відображає різноманіття життєвих умов і долі молодих людей, широкий спектр ціннісних орієнтирів. Необхідно враховувати, що на формування естетичних і моральних цінностей молоді суттєво впливають засоби масової інформації, особливо електронні. Пропаганда культу жорстокості та насильства надає масований тиск на психологічний стан молоді, формує відповідні моделі поведінки і стереотипи сприйняття життя. Обмеження пропаганди культу сили, зусилля засобів масової інформації, прогресивної інтелігенції, спрямованість виховного процесу в цілому повинні сприяти створенню в суспільстві сприятливого середовища, при якому престижними будуть такі особистісні якості, як порядність, гідність, патріотизм, професіоналізм, повага до старших, усвідомлення відповідальності за себе і близьких [7, с. 3].

В цілому можна відзначити наступні тенденції, характерні для ціннісних пріоритетів сучасної молоді:

- помітно знизилася значимість духовно-моральних цінностей серед молоді;
- в умовах соціально-економічної трансформації суспільства освіта не втрачає своєї цінності, хоча ставлення молоді до освіти все більше виражається в статусно-матеріальній зацікавленості;

- викликає занепокоєння ряд складних психологічних зрушень у свідомості молоді, обумовлених зростаючим нігілізмом і інфантилізмом в молодіжному середовищі;
- вивчення прогресивних звичаїв і традицій має велике значення для відродження моральної культури особистості і сприятливо впливає на взаємини людей [46, с. 12].

Найбільш значущим інститутом, що формує систему цінностей в умовах соціальної кризи і наростання соціальної дезорганізації стає інститут освіти. Сам будучи соціальною цінністю, інститут освіти здатний сформувати у молоді людини морально-етичний імунітет, зберегти базову систему цінностей і, перш за все, підсистему соціокультурних цінностей, що піддаються максимальній деформації.

Оздоровлення суспільства безпосередньо пов'язане з оздоровленням освіти, як середньої так і вищої. Необхідно оцінити загрозу, що виходить від формованої системи селективної освіти, коли якісна освіта доступна лише дітям батьків, які мають фінансові ресурси або владні повноваження. В іншому випадку буде відбуватися повернення суспільства до станового соціального типу, здатному відкинути країну на десятиліття назад, зробивши її ізгоєм в міжнародній спільноті.

Соціальна трансформація в Україні, що супроводжується процесами світової глобалізації, привела до ситуації, коли пошук нової соціокультурної ідентичності стає головним завданням перш за все для молодих людей. Однак молодь ніколи не зможе вирішити цю проблему самостійно. Тому, необхідність широкої соціальної підтримки молоді та ефективної державної молодіжної політики – очевидна. Основою цього процесу повинен стати новий суспільний консенсус – консенсус батьків і дітей. Важливим елементом державної молодіжної політики повинні стати заходи, здатні забезпечити соціальну інтеграцію молодих людей, які втратили чіткість і визначеність у моральних орієнтирах. Необхідно також зупинити падіння престижу

духовності, бо воно таїть в собі небезпеку духовної деградації, що веде до руйнування особистості і всього суспільства [54, с. 32].

Формування гармонійно розвиненої особистості – основне завдання освіти в усі часи. Гармонійно розвинена особистість нерозривно пов'язана з ідеєю справедливого суспільного устрою, і морального ставлення до інших людей. Створення умов для максимального самоздійснення особистісних можливостей – мета і засіб успішної соціалізації і гуманізації суспільних відносин.

Великий обсяг наукових праць, спрямованих на вивчення проблеми цінностей, як в філософії і педагогіці, так і в психології і соціології, говорить про те, що, з одного боку, ця проблема добре вивчена вітчизняними і зарубіжними авторами. З іншого боку, проблема цінностей завжди буде актуальною в силу того, що цінності, виконуючи важливу функцію, як в житті спільноти людей, так і в житті окремої людини, є динамічними. Стабільність і динаміка цінностей залежать від того, які цінності в дану історичну епоху пріоритетні в суспільстві і як вони впливають на окрему людину, а також від того, які цінності є актуальними для особистості, як представника даної епохи [55, с. 460].

Життєві цінності в розумінні студентів в даний час представлені в їх свідомості у вигляді цінностей, пов'язаних з особистим життям, з цінностями «Любові, дружби, друзів», «Етичними цінностями». Однак весь спектр цінностей, який може бути представлений в ціннісному полі особистості, виражений незначним чином. Для студентів мало значимі цінності «внутрішнього світу особистості», цінності «досягнення особистості», що призводить до обмеження активності особистості та її творчих можливостей.

Особливості існування внутрішнього ціннісного світу особистості студентів можуть бути представлені як інтегральна система у вигляді поля цінностей, змістом якого є такі сфери життя людини, як сфери життєдіяльності і відносин, сфера матеріального і духовного, сфера розуміння, сфера цілей і досягнень, зі «спрямованістю на зовнішній і внутрішній світ».

Життєві цінності в розумінні студентів відображають те, що є для них «головним, важливим, значущим, тим, чим можна дорожити, що необхідно або приносить користь, що може бути метою або ідеалом». Пріоритетними для ціннісного світу особистості студентів є цінності «особистого життя» зі сфери життєдіяльності, цінності відносин і етичні цінності, які є найбільш значущими і відповідають деяким основним новоутворенням студентського віку, таким, як життєве облаштування, початок сімейного життя, побудова системи цінностей і етичної свідомості як орієнтирів власної поведінки.

Відображення потреб і інтересів в ціннісному полі особистості студентів виражається в тому, що до випускного курсу, як для жінок, так і для чоловіків характерно підвищення значимості цінностей, пов'язаних з цінностями «роботи», а також те, що найбільша ідентичність ціннісних полів чоловіків і жінок, необхідна для високого ступеня взаєморозуміння, спостерігається у віці 21-22 років, в період актуальності створення своєї власної сім'ї. Обсяг усвідомлюваного ціннісного поля жінок-студенток вище, ніж обсяг ціннісного поля студентів-чоловіків (87% поняття на кожен жіночий і 13% понять на кожного чоловіка) [4, с. 20].

Життєві цінності мають складну структуру, яка визначається спрямованістю на матеріальні або духовні цінності, що є підставою для виділення двох типів особистості, названі умовно «матеріальний» і «духовний».

Для «матеріального типу особистості» властива висока загальна інтернальність, інтернальність в області невдач, досягнень, міжособистісних і сімейних відносинах. Ці особистості можуть бути охарактеризовані, як активні, енергійні, заповзятливі, зі здоровим глуздом, реалістичні, практичні, використовують досвід, прагнуть зайняти гідне місце в певній соціальній структурі. Це особистості – соціально зрілі, врівноважені, спокійні, тверді, у вирішенні практичних питань, уникають всього незвичайного, надійні в практичних питаннях, схильні орієнтуватися на групові норми, більше

довіряють розуму, ніж почуттям, діють за логікою, інтуїцію підмінюють розрахунком, не прагнуть до того, щоб бути самим собою.

Для «духовного типу особистості» властиво інтуїтивне і гуманне сприйняття світу і людей, прагнення бути самим собою і мати цінність в своїх очах, висока чутливість, глибокі реакції в області тонких емоцій, м'якість до себе і оточуючих, сентиментальність і емоційність, в груповій діяльності спрямованість на досягнення мети, художнє сприйняття світу, самотність світогляду і своя власна неповторна манера поведінки, витончений смак і багата уява, дії по інтуїції, а не по логіці і здоровому глузду, прояв інтересу до абстрактних проблем [53, с. 275].

Ціннісне поле студентів стає. Збільшення обсягу поля життєвих цінностей особистості відбувається в результаті психолого-педагогічного впливу на особистість з метою її розвитку. У віці 18 - 19 років (2 курс) ціннісне поле студентів найбільшою мірою піддається зміні в результаті психолого-педагогічного впливу на особистість, що говорить про сензитивність цього віку в становленні системи ціннісного поля особистості.

Робота зі студентами з метою розширення їх ціннісного поля приводить нас до висновку, що проведений нами аналіз дозволяє розширити ціннісне поле студентів саме за тими параметрами, за якими була сформована програма, а саме, більш висока представленість в ціннісному полі студентів таких цінностей, як «етичні цінності», «внутрішнього світу особистості», «досягнення особистості».

Однак особливістю ціннісного поля особистості студентів є недостатня ясність форми, в якій цінності відображаються в свідомості: у вигляді ціннісних уявлень або ціннісних орієнтацій. Для вирішення даного питання розробляються пріоритетні напрямки молодіжної політики, в якій окреслені завдання дослідження ціннісного поля особистості студента з метою виявлення форми існування цінностей у вигляді ціннісних уявлень, ціннісних орієнтацій або особистісних цінностей. Головне завдання ми бачимо в тому, щоб розширення ціннісного поля особистості студентів було на рівні

особистісних цінностей, які будучи усвідомленими, мають вирішальне значення в актуалізації потенційних мотивів.

ВИСНОВКИ

У визначенні поняття «ціннісна орієнтація» серед представників різних наук немає єдності: воно включається в кожную наукову дисципліну під власним кутом зору. І все ж, незважаючи на багатозначність цього поняття, можна визначити межі його застосування: воно відображає цілі, ідеали, переконання, відносини людини, її уявлення про соціальну значущість тих чи інших фактів, подій, ситуацій. Під ціннісними орієнтаціями розуміється виборче, стійке ставлення особистості до різних предметів і явищ соціального життя. Під професійними ціннісними орієнтаціями студента ми розуміємо елемент внутрішньої структури особистості, що виражає її суб'єктивне ставлення до суспільно значущих цінностей праці та деякі частини майбутньої професійної діяльності.

У філософській, соціологічній, психологічній та педагогічній літературі поняття «ціннісна орієнтація» нерідко ототожнюється з поняттями «соціальна установка», «інтерес». Таке ототожнення певною мірою допустимо в силу того, що і ціннісні орієнтації, і соціальні установки, і інтереси є компонентами спрямованості особистості. Разом з тим між ними є і певні відмінності. Так, соціальні установки характеризують схильність індивіда або групи певним чином реагувати на ті чи інші явища соціальної дійсності, а ціннісні орієнтації мають не тільки індивідуальний, але і класовий, громадський рівень. Відмінності між ціннісними орієнтаціями та інтересами проявляються в тому, що інтерес до будь-якого об'єкта не виникає, якщо цей об'єкт не піддається оцінці. Крім того, ціннісні орієнтації характеризують сам інтерес з боку його змісту.

Компонентний склад структури ціннісних орієнтацій в сучасних дослідженнях представлений також неоднозначно, що обумовлено відсутністю єдності у виділенні відповідних класифікаційних ознак, за якими можна було б виділити ті чи інші групи ціннісних орієнтацій. У нашій роботі класифікація ціннісних орієнтацій студента ґрунтується на філософському

розумінні суспільної сутності індивіда, реалізованої ним в тих чи інших формах свого життя і діяльності. В ході дослідження нами були виділені наступні орієнтації студентів: на цінності вищого порядку; на цінності, пов'язані з сутністю процесу майбутньої професійної праці; на цінності самовираження в професійній діяльності; цінності, пов'язані з самовдосконаленням особистості; на цінності, пов'язані з утилітарно-прагматичними запитами особистості; на цінності професії, що виникають на основі різних винагород тощо.

Виявлено соціально-економічні передумови формування ціннісних орієнтацій молоді: обумовленість характеру і напрямку соціалізації молоді трансформацією суспільства; зростання ролі суб'єктів виховного процесу в підготовці молоді до досягнення життєвих і професійних успіхів в нових умовах; посилення соціальної тривоги в ході трансформації суспільства тощо.

Доведено, що формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу закладу вищої освіти є результативним засобом соціалізації студентської молоді та розглядається нами як поетапний процес, який представляє собою сукупність послідовних, доцільних взаємодій педагогів і студентів, спрямованих на усвідомлення студентом соціально значущих цінностей (перший етап), розвиток їх стійкості в процесі виховання особистісних цінностей (другий етап) і дієвості в виховній та освітній діяльності (третій етап).

Виявлено ціннісні орієнтації сучасних студентів: пріоритетними для студентської молоді є життєві і професійні цінності, менш значущими – матеріальні, духовні, моральні.

Розроблено педагогічну модель формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій сучасних студентів, в якій реалізуються різні соціально-педагогічні вимоги, а їх використання забезпечує результативність безперервного процесу формування ціннісних орієнтацій студентської молоді як студентів, так і подальшої корекції в період самостійної роботи молодих фахівців.

Модель формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій сучасних студентів включає наступні компоненти: цілі (соціальні, психологічні, дидактичні, виховні); функції (навчальні, розвиваючі, виховні); зміст діяльності по етапах; форми (організація навчально-виховного процесу, науково-дослідного процесу, позакласної діяльності); методи (діагностики, формування якостей особистості, організації діяльності, контролю і самоконтролю); засоби (відповідно по ланках); критерії сформованості ціннісних орієнтацій (пізнавальний, емоційний, діяльнісний).

Стверджуючи, що ціннісні орієнтації виконують структурно-творчу функцію по відношенню до одиничних цінностей, ми досліджували ставлення молодшої людини до головних компонентів її професійної діяльності: комунікативної, діагностичної, прогностичної, конструктивної, дослідницької, організаційно-методичної, громадської.

Ціннісні орієнтації не є незалежним показником якісної характеристики особистості, їх можна розглядати тільки в зв'язку з іншими підструктурами, але саме цей компонент особистості є сполучною ланкою, діалектично об'єднує світоглядний і функціональний рівні особистості в одну динамічну систему.

Ціннісні орієнтації мають об'єктивно-суб'єктивну основу. Переоцінка цінностей в суспільстві може привести до ревізії особистістю своїх ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації – моральний, культурний, професійний стрижень особистості. За ступенем сформованості ціннісних орієнтацій можна судити про рівень сформованості особистості, її зрілості, соціальної позиції.

Найбільш ефективними умовами процесу формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій є реалізація розроблених спецкурсів і спецсемінарів з проблем професійного становлення особистості студента, науково-дослідницька робота студентів, спільна діяльність викладачів закладу вищої освіти і студентів, проведення науково-практичних конференцій, організація дослідно-експериментальної роботи в закладі вищої освіти, здійснення позакласної роботи у закладі вищої освіти тощо.

Технологія формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів заснована на розширенні і поглибленні контактів і взаємодії суб'єктів виховання та освіти зі студентською молоддю; використанні практико-орієнтованих форм і методів (рольові ігри, інсценування, «мозковий штурм», виконання проєктів тощо) з метою придбання студентами досвіду соціокультурних і професійних зв'язків і відносин, орієнтованих на досягнення успіху в їх майбутній професійній діяльності.

Обґрунтовано можливість застосування факторного аналізу для діагностики цінностей як основи створення типології життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентської молоді. Діагностика загальних установок і очікувань студентів є основою вибору відповідної стратегії соціалізації.

Зміст діяльності по формуванню життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів в освітній діяльності включає: на першому етапі – програмне оснащення з філософії, дисциплін психолого-педагогічного циклу, що включає ціннісний компонент; на другому етапі – ціннісний підхід у вивченні навчальних дисциплін, використання творчих, нестандартних форм навчання (світоглядні і соціально значущі ситуації, форми змагального характеру: конкурси, вікторини, турніри, аукціони питань і рішень тощо), активність особистості в пізнавальній діяльності; на третьому етапі – забезпечення різних форм виховної та освітньої діяльності, а саме: самостійна робота студентів, в тому числі дослідницького характеру (доповіді, курсові та дипломні проєкти); вивчення навчальних предметів; рольові ігри, тренінги тощо.

У позааудиторній діяльності формування життєвих і професійних ціннісних орієнтацій студентів відбувається найбільш результативно в обстановці невимушеності, свободи, емоційного підйому, що вимагає: варіативності змісту, форм (спецкурси, конкурси, олімпіади, фольклорні свята, рольові ігри тощо), методів (діагностики, формування якостей особистості, організації діяльності); різноманіття сфер діяльності по формуванню ціннісних орієнтацій особистості (діяльність студентського

самоврядування; групові, курсові та «ключові» для факультету і закладу вищої освіти колективно-творчі справи; позааудиторна діяльність з предметів; діяльність творчих об'єднань тощо); зміни видів діяльності (суспільно-політичної, освітньої, трудової, культурно-дозвіллевої, спортивної, комунікативної).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей, шляхи формування. *Вища освіта України*. 2009. № 2. С. 5–12.
2. Андрущенко В. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. *Вища освіта України*. 2015. № 3. С. 5–13.
3. Артьомова Т. Європейські цінності: інтелектуальний простір цивілізаційного діалогу. *Економічна теорія*. 2018. № 3. С. 5–28.
4. Афанасьєв А. Проблема формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі. *Рідна школа*. 2009. № 12. С. 18–21.
5. Балагура О. Глобалізація морально-духовних цінностей в освітньому просторі. *Вища школа*. 2013. № 8. С. 89–94.
6. Бернацкая С.Н. Ценностные ориентиры современной молодёжи. *Філософія культури: мова - раціональність - освіта*: третя Всеукраїнська науково-практична конференція, 20 квітня 2012 р.: матеріали конференції / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Донецький ін-т залізничного транспорту ; Донецький національний технічний ун-т та ін.; [редкол.: В. І. Поддубняк, В. М. Александровська, Г. В. Гребеньков та ін.; під наук. ред. П. Г. Давидова]. Донецьк: ДонІЗТ, 2012. С. 136–141.
7. Бех І. Висока педагогіка почуттів: громадянськість особистості у смислоціннісній інтерпретації В. Сухомлинського. *Освіта*. 2016. № 38/39, 14-21 вересня. С. 3.
8. Біденко Є. Діалектика становлення аксіологічної платформи особистості в педагогічному процесі. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 72–78.
9. Блашкова О.М. До питання формування гуманістичних ціннісних орієнтацій студентів природничих спеціальностей в контексті професійної компетентності. *Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів*

- та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу "ІТМ* плюс - 2015": матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції, (3-4 грудня 2015 р., м. Суми): у 3 ч. / МОН України, Сумський державний пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Ін-т педагогіки АПН України; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова та ін.; [упоряд. О. С. Чашечникова]. Суми: ВВП "Мрія", 2015. Ч. 2. С. 16–17.
10. Боднар О.О. Співвідношення типів цінностей особистості і соціальної мужності як цінності. *Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 червня 2010 р., Львів-Кам'янець-Подільський / МОН України, Львівський національний ун-т ім. І. Франка; Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. І. Огієнка та ін.; [редкол.: С. Д. Максименко, В. Й. Бочелюк, В. О. Васютинський та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 40–42.
 11. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 49–57.
 12. Буруковська Н. Міф як засіб формування нових ціннісних орієнтацій в сфері сучасних наукових досліджень. *Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигми*: матеріали міжнародної наукової конференції, 14-15 жовтня 2013 р., м. Чернівці / МОН України, Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича; [редкол.: М. Г. Марчук, О. В. Рупташ, С. І. Мудра та ін.]. – Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2013. С. 183–184.
 13. Ведмедєв М.М. Культурні ресурси продуктивного мислення: монографія. Суми: Університетська книга, 2011. 215 с.
 14. Верещак Є. Духовні цінності: спадщина і надбання родоvodu. *Початкова школа*. 2008. № 2. С. 41–44.
 15. Вертепова И.Ю. Духовно-ценностные ориентации педагога в образовательных учреждениях нового типа. *Педагогічні технології організації навчально-виховного процесу в закладах нового типу*: матеріали науково-методичної конференції, 21 квітня 2000 року / Міністерство освіти і науки,

- Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Обласний багатoproфільний ліцей СумДПУ імені А. С. Макаренка; [ред. кол.: Л. М. Артющкіна, Н. М. Радько]. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2000. С. 9–12.
16. Винничук Р. Технології розвитку комплексу цінностей магістрів гуманітарної галузі у процесі професійної підготовки. *Вища школа*. 2019. № 12. С. 112–119.
 17. Волошина С.В. Розвиток національних і загальнолюдських цінностей - домінуючий фактор самореалізації особистості: (модель освітнього соціалізувального простору). *Виховна робота в школі*. 2015. № 11. С. 6–8.
 18. Гавеля О. Прогнозування подальших змін в ієрархії культурних цінностей українського суспільства в аспекті глобалізаційних змін. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 8. С. 37–41.
 19. Гаврикова О.А. Ментальна репрезентація та особливості відчуття щастя у ранньому дорослому віці: ментальна репрезентація - ментальна образність. *Актуальні питання сучасної психології: збірник наукових праць / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка, Каф. практичної психології; [редкол.: С. Б. Кузікова (гол. ред.), І. М. Щербакова (заступ. гол. ред.), Н. О. Пасічник (відп. секретар) та ін.]*. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. С. 37–41.
 20. Гавриленко М.О. Соціальні цінності та активність студента як провідні критерії та показники соціального виховання молоді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 1. С. 43–48.
 21. Геращенко Т.Г. Духовно-моральні цінності як основа нової освітньої парадигми. *Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 жовтня 2010 р. / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка, Ін-т педагогіки АПН України; [редкол.: О.В. Михайличенко, А.А. Сбруєва, В.І. Статівка та ін.]*. Суми: Університетська книга, 2010. С. 6–7.

22. Гончаров Г.М. Формування духовно-релігійних цінностей у моральному вихованні людини. *Практична філософія*. 2013. № 4. С. 120–125.
23. Горлинський В.В. Інституційний вимір безпечного і сталого розвитку в умовах мережного суспільства. *Практична філософія*. 2012. № 4. С. 107–112.
24. Громадська В. Вибір методів виховання як ефективного засобу формування загальнолюдських цінностей. *Рідна школа*. 2011. № 1/2. С. 61–63.
25. Данищук Ю. С. Цінності в управлінні. *Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 червня 2010 р., Львів-Кам'янець-Подільський / МОН України, Львівський національний ун-т ім. І. Франка; Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. І. Огієнка та ін.; [редкол.: С. Д. Максименко, В. Й. Бочелюк, В. О. Васютинський та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 66-68.
26. Довженко С.В. К вопросу о ценностных ориентациях современной студенческой молодежи. *Антикризова стратегія регіональної молодіжної політики. Регіональна молодіжна політика як шлях розбудови української державності*: п'ята Всеукраїнська науково-практична конференція: матеріали конференції / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донецький ін-т залізничного транспорту, Донецький національний техніч. ун-т та ін.; [редкол.: В. І. Поддубняк, В. М. Александровська, П. Г. Давидов та ін.]. Донецьк: Норд-Прес, 2011. С. 66–68.
27. Довженко С.В. Формирование ценностных ориентаций молодежи в современном украинском обществе. *Філософія культури: мова - раціональність - освіта*: третя Всеукраїнська науково-практична конференція, 20 квітня 2012 р.: матеріали конференції / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; Донецький ін-т залізничного транспорту; Донецький національний технічний ун-т та ін.; [редкол.: В. І. Поддубняк, В. М. Александровська, Г. В. Гребеньков та ін.; під наук. ред. П. Г. Давидова]. Донецьк: ДонІЗТ, 2012. С. 90–93.

28. Долгая Н.Г. Общечеловеческие и национальные ценности в условиях глобализации. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*: збірник наукових праць: (за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції від 17-19 травня 2011 року) / МОН України, Управління освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації; Східноукраїнський національний ун-т ім. В. Даля та ін.; за заг. ред. М. А. Журби. – Рубіжне; Луганськ; Житомир; Новочеркаськ; Ніш: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. Ч. 1. С. 97–100.
29. Дулин П. Формирование парадигмы консолидации украинского общества духовными ценностями. *Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигми*: матеріали міжнародної наукової конференції, 14-15 жовтня 2013 р., м. Чернівці / МОН України, Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича; [редкол.: М. Г. Марчук, О. В. Рупташ, С. І. Мудра та ін.]. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2013. С. 354–356.
30. Дьяур Г. Духовні цінності як характерні індикатори особистості. *Рідна школа*. 2006. № 10. С. 24–26.
31. Смелянова А.Г. Система цінностей людини та місце здоров'я в даній структурі. *Освіта і здоров'я: формування здоров'я дітей, підлітків та молоді у закладах освіти*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (25-26 березня 2010 р.) / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Ін-т фізичної культури та ін.; [ред. рада: П. Г. Лузан, Т. Є. Бойченко, Г. О. Латіна та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. Ч. 1. С. 127–131.
32. Жук Т. Життєві цінності молоді. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2012. № 5. С. 40–41.
33. Журба К. Сучасні концепції та програми, орієнтовані на виховання цінностей. *Управління освітою*. 2019. № 5, травень. С. 46–49.
34. Иванова Л.С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 4. С. 16–19.

- 35.Іздебська В. Елемент ідеалу в соціокультурних орієнтаціях сучасного студентства як рівень духовного розвитку. *Вісник Книжкової палати*. 2006. № 1. С. 32–34.
- 36.Інгарден Р. Художні цінності та естетичні цінності. *Філософська думка*. 2005. № 6. С. 65–87.
- 37.Ісакова О.І. Аксіологія здоров'я молоді у сучасній філософській антропології. *Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження: колективна монографія* / МОН України, Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди; за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків: Рожко С. Г., 2017. С. 40–45.
- 38.Калина М.С. Здоров'я як цінність сучасної української культури в умовах глобалізації. *Практична філософія*. 2014. № 4. С. 57–62.
- 39.Калошин В.Ф. Загальнолюдські цінності в освіті. *Управління школою*. 2019. № 4/6. С. 41–49.
- 40.Капкіна Л. Розвиток духовних цінностей студентів. *Освіта. Технікуми, коледжі*. 2009. № 2(23). С. 33–34.
- 41.Кишакевич Ю.Л. Ієрархія цінностей у вихованні студентської молоді. *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб.: Вип. 31*. Київ: Наук.-метод. центр вищ. освіти, 2001. С. 81–86.
- 42.Кобильник Л.Б. Особливості ціннісних орієнтацій студентів різного фаху. *Методології та технології практичної психології в системі вищої освіти: друга Міжнародна науково-практична конференція: тези доповідей* / МОН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління, Каф. практичної психології та психотерапії; [редкол.: В. Б. Євтух, Н. І. Пов'якель, І. С. Булах та ін.]. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 86–88.
- 43.Ковалев Е.В. Трансформація цінностей и ценностных ориентаций конца XX начала XXI ст. *Наука XXI століття, індустрія хай-тек і сучасна освіта: тези виступів учасників Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (18-19 жовтня 2012 р.)* / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Нац. академія наук України, Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України; [ред. кол.: М. В. Попович,

- А. А. Сбруєва, В. С. Лук'янець та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. С. 53–55.
44. Ковалев Е.В. Ценности современности: опыт философской интерпретации *Філософія науки: традиції та інновації: науковий журнал / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [ред. кол.: В. М. Вандишев, М. О. Качуровський, В. А. Косяк та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. № 1 (5). С. 43–49.*
 45. Ковалевський С. Цінності людини з позиції гуманізму. *Підручник для директора*. 2008. № 12. С. 22–31.
 46. Кононенко І.О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я як важливої складової у вихованні юних громадян. *Виховна робота в школі*. 2016. № 9. С. 8–15.
 47. Кордонська А.В. Формування національних та загальнолюдських цінностей. *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2017. № 6. С. 15–18.
 48. Кострюков С. Загальнолюдські та національні культурні цінності: проблема єдності. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 75–83.
 49. Кофанова Е. Гражданские ценности как фактор образования: о задачах гражданского образования. *Новые знания*. 2006. № 2. С. 11–13.
 50. Кравченко Т.О. Трансформація цінностей та зміни комунікативних стратегій сучасності: філософський аналіз. *Наукові абриси III тисячоліття, індустрія хай-тек та проблеми інноваційної освіти в умовах крос-культурних взаємодій: тези виступів учасників Міжнародної наукової конференції, (17-18 червня 2016 р.) / МОН України, Сумський державний пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; Національна академія наук України та ін.; [редкол.: М. В. Попович, В. І. Шейко, В.С. Лук'янець та ін.; ред. - упоряд. С.С. Денежніков; за ред. проф. В.О. Цикіна]. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. С. 36–40.*
 51. Кузнецов М.А. Структура почуття цінності власного життя у студентів. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 28 лютого - 1 березня 2019 р. / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т*

- ім. А.С. Макаренка; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України та ін.; [редкол.: С. Б. Кузікова, Р. Абрамцов, А. В. Вертель та ін.]. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. С. 191–195.
52. Кустова Г.М. Ціннісний компонент толерантності в поглядах сучасних дослідників. *Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 червня 2010 р., Львів-Кам'янець-Подільський / МОН України, Львівський національний ун-т ім. І. Франка; Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. І. Огієнка та ін.; [редкол.: С.Д. Максименко, В.Й. Бочелюк, В.О. Васютинський та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 94–95.
53. Лазарєв М.О. Самореалізація творчих і духовних цінностей особистості в евристичній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [ред. кол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 7 (41). С. 270–280.
54. Лаппо В.В. Виховання духовних цінностей в умовах ВНЗ як провідний чинник особистісного зростання студентської молоді. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (26-27 березня 2015 року) / МОН України, СумДПУ ім. А. С. Макаренка; Сумська обл. держ. адміністрація, Ін-т педагогіки НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України; [ред. кол.: А. А. Сбруєва, С. Б. Кузікова, О. І. Огієнко та ін.]. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. Т. 1. С. 31–34.
55. Лукашук-Федик С.В. Дослідження ціннісно-мотиваційних установок студентів до проблеми формування та збереження репродуктивного здоров'я. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка;

- [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 2 (36). С. 452–463.
56. Мацькевич М. Культурні права та свободи людини і громадянина в Україні: ціннісно-правовий аспект. *Право України*. 2011. № 9. С. 208–213.
57. Мацько Д. Гуманістичні ціннісні орієнтації студентської молоді та проблема їх формування. *"Сучасна молодь: крок у майбутнє"*: Матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф. для студ. і аспірантів, 18 трав. 2005р. / Редкол.: В.В. Бугаєнко (відп. за вип.), О.М. Полякова, О.В. Голубнича. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2005. С. 78–82.
58. Мельник А.А. Смыслжиттєві та ціннісні орієнтації студентської молоді. *Методології та технології практичної психології в системі вищої освіти*: друга Міжнародна науково-практична конференція: тези доповідей / МОН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління, Каф. практичної психології та психотерапії; [редкол.: В. Б. Євтух, Н. І. Пов'якель, І. С. Булах та ін.]. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 114–116.
59. Метельова Т. Громадянське суспільство в умовах трансформації системи цінностей: між демократизацією та дегуманізацією. *Віче*. 2012. № 22. С. 26–29.
60. Мотиваційно-ціннісні орієнтації студентів щодо рекреаційної діяльності. *Спортивний вісник Придніпров'я*: науково-практичний журнал / Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту; [гол. ред. В. Г. Савченко]. Дніпро: ТОВ "Інновація", 2019. № 3. С. 158–166.
61. Носенко Е.Л. Погляд на проблеми модернізації освіти крізь призму існуючої ієрархії позитивних цінностей і рис особистості педагогів та студентів. Шлях освіти. 2011. № 2. С. 26–28.
62. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу. *Становлення цінностей у психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 3-4 червня 2010 р., Львів-

- Кам'янець-Подільський / МОН України, Львівський національний ун-т ім. І. Франка; Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. І. Огієнка та ін.; [редкол.: С. Д. Максименко, В. Й. Бочелюк, В. О. Васютинський та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 110–111.
- 63.Олексин І.Я. Аксіологічний вимір життєвого світу особистості. *Практична філософія*. 2017. № 2. С. 38–44.
- 64.Олексин І.Я. Криза цінностей сучасної цивілізації. *Практична філософія*. 2015. № 3. С. 84–90.
- 65.Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98–120.
- 66.Попович В.М. Аксіологічні уявлення в груповій свідомості студентів вищих духовних навчальних закладів. *Практична філософія*. 2016. № 2. С. 23–28.
- 67.Пшенична Л.В. Сучасні ціннісні орієнтири освітнього процесу : розвиток мистецької освіти; проблеми художньої освіти як духовної цінності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [редкол.: А. А. Сбруєва, Г. Ю. Ніколаї, М. О. Лазарєв та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. № 7 (9). С. 90–97.
- 68.Пшенична Л.В. Сучасні ціннісні орієнтири освітнього процесу: розвиток мистецької освіти; проблеми художньої освіти як духовної цінності. *Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції. Теоретичні та методичні засади розвитку*: матеріали II Міжнародної наукової конференції (28-30 вересня) / МОН України, Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [ред. кол.: Г. Ю. Ніколаї, О. В. Михайличенко, О. І. Огієнко та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. С. 149–150.
- 69.Рибалка В.В. Честь і гідність особистості як духовні орієнтири праці психолога і педагога: культурно- та аксіопсихологічні аспекти. *Психологія і особистість*: науковий журнал / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Полтавськ. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; [гол. ред.

- С. Д. Максименко]. Київ; Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. №1(1). С. 161–183.
- 70.Рибалко П.Ф. Цінності та ідеали патріотичного виховання молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [ред. кол.: А. А. Сбруєва, Б. В. Год, О. В. Єременко та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. № 8 (18). С. 393–399.
- 71.Рылкина А.П. Влияние глобализации на культуру и ценности человека. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: матеріали конференції / Міжнародна наукова конференція для студентів, магістрів, аспірантів, науковців; [рецензенти: Н. Н. Чайченко. Л. М. Артюшкіна]. Суми: СОІППО, 2009. Т. 2. С. 129–131.*
- 72.Савотина Н.А. Гражданские ценности в контексте проблем социализации студенческой молодёжи. *Педагогика*. 2010. № 7. С. 37–45.
- 73.Семків І. Крос-культурний аспект дослідження цінностей. *Методології та технології практичної психології в системі вищої освіти*: друга Міжнародна науково-практична конференція: тези доповідей / МОН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та управління, Каф. практичної психології та психотерапії; [редкол.: В. Б. Євтух, Н. І. Пов'якель, І. С. Булах та ін.]. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С. 174–176.
- 74.Серік М.В. Теоретичний аналіз проблеми формування громадянських цінностей особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [ред. кол.: А. А. Сбруєва, Дж. Бішоп, О. В. Єременко та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. № 4 (30). С. 402–409.
- 75.Скоробагатська О.І. Виховні цінності у педагогічній системі А.С. Макаренка *А.С. Макаренко і соціальна педагогіка*: тези доповідей педагогічних читань до 115-річниці з дня народження А. С. Макаренка. Суми: СумДПУ, 2003. С. 63–66.

- 76.Солодков В. Адаптація соціальних євроцінностей до освітнього простору України. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. № 2. С. 70–80.
- 77.Солодков В. Орієнтація педкадрів України на Європейські соціальні цінності: стан, проблеми. *Післядипломна освіта в Україні*. 2011. № 2. С. 29–33.
- 78.Степчина Н.П. Роль учнівського самоврядування у створенні єдиної системи корпоративної культури школи цінностей. *Виховна робота в школі*. 2013. № 12. С. 2–8.
- 79.Тараненко О.О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства: на матеріалах української мови кінця ХХ - початку ХХІ ст.). *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 3–31.
- 80.Телиженко Л.В. Роль высших ценностей в современной науке и образовании. *Наукові абриси III тисячоліття, індустрія хай-тек та проблеми інноваційної освіти в умовах крос-культурних взаємодій: тези виступів учасників Міжнародної наукової конференції, (17-18 червня 2016 р.) / МОН України, Сумський державний пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; Національна академія наук України та ін.; [редкол.: М. В. Попович, В. І. Шейко, В. С. Лук'янець та ін.; ред. -упоряд. С. С. Денежніков ; за ред. проф. В. О. Цикіна]. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. С. 13–17.*
- 81.Теоретико-прикладные аспекты здоровья как базовой адаптивной, личностной и социальной ценности. *Валеология*. 2012. № 2. С. 7–13.
- 82.Терещенко Ю.І. Педагогіка: філософія затвердження людського в людині. *Практична філософія*. 2009. № 4. С. 110–119.
- 83.Тринус О.В. Естетична складова у змісті підвищення кваліфікації молодого вчителя: історичний аспект. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: збірник матеріалів XIV Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О. П. Рудницької / НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих; [гол. ред. Г. І. Сотська; редкол.: Н. Г. Ничкало, Л. Б. Лук'янова, Л. О. Хомич та ін.]. Київ: Талком, 2017. С. 154–155.*

- 84.Труд в системе человеческих ценностей: материалы круглого стола. *Человек*. 2013. № 4. С. 45–56.
- 85.Трухан О. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 12. С. 52–58.
- 86.Фостяк Т. Акт уявлення цінності: феноменологічний аналіз. *Філософська думка*. 2018. № 1. С. 83–93.
- 87.Фрейман Г.О. Формування уявлень про загальнолюдські цінності у підлітків засобами мистецтва: Монографія. Луганськ: Мрія, 1997. 240 с.
- 88.Хайнус Д.Д. Геоцінності, як основа геокультури. *Філософія геокультури: Всеукраїнська науково-практична конференція: присвячується 95-річчю кафедри філософії Харківського національного аграрного ун-ту ім. В. В. Докучаєва, 20-21 квітня 2017 р. / МОН України, М-во аграрної політики та продовольства України; Ін-т модернізації змісту освіти та ін.; [голова оргкомітету О. В. Ульяновченко]. Харків: ФОП Бровін О. В., 2017. С. 86–88.*
- 89.Хижняк І. Нові виклики системних цивілізаційних і культурно-ціннісних змін: глобальний і регіональний виміри. *Історія в рідній школі*. 2020. № 4. С. 2–10.
- 90.Цветкова И.В. Здоровье как жизненная ценность подростков. *СОЦИС*. 2005. № 11. С. 105–109.
- 91.Цикин В.А. Перелом в цивилизационном развитии и его ценностные ориентации. *Філософія науки: традиції та інновації: науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка; [редкол.: Н. В. Кочубей, В. А. Косяк, Є. О. Лебідь та ін.]. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. № 1 (15). С. 3–19.*
- 92.Цінності людської духовності: теорія і практика / Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія / І.А.Зязюн, О.А. Лавріненко, М.М. Солдатенко, В.В. Пилипчук; Національна

- академія педагогічних наук України; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ: Педагогічна думка, 2012. С. 7–16.
93. Цогоева З.Н. О ценностях истинных и мнимых. *Воспитание школьников*. 2010. № 5. С. 57–58.
 94. Чернилевский Д. Духовно-нравственные ценности – основа воспитательного процесса в современной высшей школе. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 12. С. 67–72.
 95. Чирва Я.О. Про визначення взаємозв'язку між феноменами міжетнічної толерантності й духовної самореалізації особистості студента. *Самореалізація пізнавально-творчого і професійного потенціалу особистості в інноваційній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 16-17 листопада 2016 р. / МОН України; Департамент освіти і науки Сумської обл. державної адміністрації; Ін-т педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України та ін.; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. І. Огієнко, Н. В. Гузій та ін.]. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. С. 55–58.*
 96. Шайгородський Ю. Криза підліткового віку як процес переоцінки цінностей. *Соціальна психологія*. 2009. № 6(38). С. 148–153.
 97. Шкіренко О. Розвиток психолого-педагогічної майстерності викладача у процесі формування духовних цінностей студентів. *Післядипломна освіта в Україні*. 2009. № 2. С. 28–31.
 98. Шпот О.В. Дослідження впливу релігійності на розвиток духовних цінностей сучасної молоді: дипл. Робота. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 73 с.
 99. Шрамко О. Духовні засади національного виховання. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 36–39.
 100. Штика Н. Аксіологічні аспекти здоров'я та ЗСЖ в середовищі сучасної студентської молоді. *"Сучасна молодь: крок у майбутнє"*: Матеріали Першої Міжнарод. наук.-практ. конф. для студ. та аспіран. 17-18 трав. 2006 р. / Редкол.: В.В. Бугаєнко, О.М. Полякова. Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. С. 213–218.

101. Щербакова І. Психологічний аналіз особливостей формування національних і загальнолюдських цінностей. *"Сучасна молодь: крок у майбутнє"*: Матеріали Першої Всеукр. наук.-практ. конф. для студ. і аспірантів, 18 трав. 2005 р. / Редкол.: В.В. Бугаєнко (відп. за вип.), О.М. Полякова, О.В. Голубнича. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. С. 90–94.
102. Яценко О. Сучасний університет: соціальність і дарвінізм. *Вища школа*. 2013. № 12. С. 3–14.